

Пригода на п'ятому горизонті

Віктор Савченко

1

Іван Олексійович Чередниченко зупинився на порозі, окинув неуважним поглядом чотири згорблені спини за письмовими столами. Тоді попрямував до свого старого двотумбового столу. Погляд несамохіть затримався на робочих місцях деякого з науковців. Першим був стіл Паливоди: біля самих дверей, заставлений товстелезними "хіміями". Господар його — тридцятирічний бородань сидів завжди тихо, в балачки не встрявав, читав чи просто щось обмірковував. Великі сумні очі та чорна борода робили його схожим на апостола з древніх полотен. Правда, не з мучеників, бо обличчя мав засмагле, з виразом спокою.

Погляд Івана Олексійовича на мить спинився на столі Лебеда, де було розстелено тектонічну карту Донбасу. Сам Лебідь уткнувся в якийсь журнал. Чередниченко, хоч і погано бачив без окулярів, проте ладен був побитися об заклад, що журнал не науковий, а художній. Коли б це був хтось із молодших, він, напевне, зробив би зауваження. Але Лебідь, то зовсім інша справа...

Перевішив погляд на стіл Войтович, Іван Олексійович подумав: "Тут сам дідько ногу зламає..." Плани гірничих робіт, газети, загальні зошити, в'язальні спиці. Сама вона, обіпершись ліктями на все те, писала комусь листа.

Сусід Войтович — геофізик Гончаренко з пінцетом і паяльником колупався в панелі із оргскла, що займала третину його столу. На тій панелі виблискували амперметр, газовий датчик, термометр, а крізь скло проглядалися кольорові дроти і маленький центробіжний насос. Панель мала показний вигляд. Навіть інститутське начальство, коли відвідувало лабораторію, хоч на мить, а за-тримувалося біля Гончаренкового столу. На запитання геофізик відповідав коротко:

— Датчик.

Коли така відповідь не вдовольняла, пояснював:

— Для газового каротажа.

— А-а... — казали у відповідь.

Сідаючи за свій стіл, Іван Олексійович подумав, що цьому суденцеві, яке іменується "лабораторія викидів вугілля", не вистачає доброго капітана і що воно скоро, мабуть, піде на дно. Крізь шпарини у фінансовому бюджеті дзюрчить вода, а гребці, замість того, щоб хутко затикати щілини, покидали весла і б'ють байдики... Іван Олексійович раптом відчув на собі чотири пари знаків запитання. Вони немов комахи повзали в нього по спині, по ріденькому сивіючому волоссі. "І ніхто ж не запитає. Яка делікатність!" Не повертаючи голови і дивлячись поперед себе у вікно, він озвався:

— З нового року нашу лабораторію перетворять на групу, у складі якої залишаться троє науковців, включаючи керівника, і двоє техніків.

Тепер Іван Олексійович відчував у себе на потилиці більше знаків оклику ніж

знаків запитання. Припинилося навіть шурхотіння пера Войтович.

— ...Декому з вас запропонують місця в інших лабораторіях, а комусь доведеться підшукувати роботу десь інде.

— А що, міністерство вирішило закрити нашу тематику? — В голосі Лебеда була цікавість — не більше.

— Ні, тематику, навпаки, розгортають, і даватимуть грошей стільки, скільки потрібно.

— Чому ж тоді нас закривають? — знову озвався Лебідь.

— Бо ми вже стільки років тягнемо з міністерства гроші, а за те розплачуємося нікому непотрібними звітами. — В голосі Івана Олексійовича вчувалася прикрість, та ще відчуженість, ніби до того, про що йдеться, він не причетний. — Знайшлася людина, яка не полінувалася всі їх перечитати і вицідити з них воду. Одні обкладинки — ось що залишилося!

— І який же вихід? — запитала Войтович.

— Вихід? — Чередниченко вперше обернувся до того, хто запитував. Відзначив у каштанових очах Войтович переляк. — Хм... Вихід один: зацікавити якесь виробниче об'єднання та укласти з ними угоду. Але для цього потрібно мати свіжу ідею. А де її візьмеш? Хто з нас спроможеться на таку ідею? — По черзі окинув поглядом усі четверо облич. При цьому кожен опускав очі. — Отож-бо, — підсумував він.

— А що коли пошукати зв'язок між міцністю. вугілля та раптовими викидами? — В голосі Войтович вчувалася розгубленість.

— Не смішіть... — Лебідь вибрався з-за столу і став походжати між вікном і дверима. Сіре лице і кушик волосся на тімені робили його схожим з довготелесим китайським бонзою. Для більшої подібності не вистачало кількох волосин на бороді...— Причина тут не так у таємниці явища, як у тому, хто береться її розгадувати... Ми ж усі однакові. І проблему бачимо під тим самим кутом зору. А щоб вийти з цього тупика, слід стати на голову і подивитися знизу догори... Хто на таке спроможеться? Він обвів усіх короткозорим поглядом, сказав: — Ніхто. Як не парадоксально, а саме знання нам того не дозволяють. Вони, як баласт, що змушує іграшку "ванька-встанька" стояти весь час вертикально. Знання і сума наукових переконань.

— Ну, а якщо хтось із нас усе ж спроможеться зробити стійку на руках? — озвався Гончаренко, відкладаючи паяльник.

— І тоді буде зроблено півділа, — сказав Лебідь. — Інша половина полягатиме в тому, щоб переконати всіх інших теж стати на голову. А це важко. Ой, як важко!

2

У читальному залі відвідувачів було негусто. Цікавилися здебільшого журналами зі стенду "Нові надходження". В поглядах декого з них, що ловив на собі Паливода, вгадувався подив. Мовляв, кому це ще припекло в серпні обкладатися книжками? Тим часом чималий стос монографій і періодики, з якими порадив ознайомитись Іван Олексійович, танув. Ярослав уже почав подумки аналізувати прочитане, і скоро дійшов висновку, що головною думкою переважної більшості публікацій було намагання

підтвердити, а в кращому випадку — розвинути єдину існуючу теорію викидів вугілля.

Паливода ловився на тому, що він, як казав його батько, "взувся в чужі черевики". Геологічна періодика дратувала. Те, що хімік показав би однією формулою, геолог описував на кількох сторінках. Часом він шкодував, що пішов з хіміко-технологічного інституту. Власне, шкодувати він міг не тому що пішов, а тому, що створив довкола себе обстановку, через яку мусив був піти. Він міг би й лишитись, але тоді його законсервували б на посаді асистента (попри ступінь кандидата наук) довіку. Паливода виступав проти дріб'язкової опіки студентів, а в своїх групах створював умови розкутості і демократизму. Студенти його любили.

...Наступного дня Паливода почав гортати той самий стос літератури в зворотному напрямку. І до першого враження додалося ще й таке: багато хто з дослідників наводив дані, що суперечили газодинамічній теорії. Ув'язуючи ті дані з теорією, якій вони суперечили, автори виявляли при тому чудеса логіки. Ярослав бачив за тими повідомленнями розумних людей, свідомих сумнівності догмату, але зрощених на тому догматі і отже позбавлених мужності визнати його сумнівність.

Першим, кого побачив Паливода, зайшовши перед обідом в кімнату, був Лебідь, що незграбна викроковував між вікном і дверима.

— А, Ефенді! — сказав Лебідь, скоріше констатуючи Ярославів прихід ніж вітаючись.

Інші теж кивнули для годиться, їхню увагу було зосереджено па Лебеді.

А той казав:

— Вологість там страх яка! Ну, й ґрунт, звісно, болотистий, а відтак і гидоти різної до біса:

від москітів та літаючих п'явок до удавів...

— Ви сказали: "літаючих п'явок"? — На рум'яному виді Гончаренка млів вираз іронії.

— Атож. З крильцями, як у бабки. Бувало чалапаєш по заболочених джунглях, коли чуєш — шмяк! Уже прилипла до ноги. Спека ж нестерпна, носиш тільки шорти та в'єтнамки. Звір, правда, на тебе вдень не кинеється. Проте тільки-но впаде ніч, а вона там, справді, падає,— був білий день і раптом по якихось двох-трьох хвилинах стає темно, хоч в око стрель, — так ото тільки-но споночіє, як одразу вступає в силу закон джунглів. Виття, рикання, хрюкання...

— Що ви там шукали? — запитав Гончаренко. Лебідь на мить спинився біля Гончаренкового столу, подивився на блискучу панель датчика.

— Вугілля, — мовив. — їм потрібне було вугілля, що коксується. От вони й звернулися по допомогу.

— А що там своїх геологів не вистачало? — запитала Войтович. Вона сиділа за столом Івана Олексійовича. Самого Чередниченка не було.

— Гарних — не вистачало, — відказав, посміхаючись, Лебідь. Невідомо тільки, чого більше було в тій посмішці — самовдоволення чи іронії.

— А де шеф? — запитав Паливода.

— У відрядженні,— відказав Гончаренко. — На шахті викид стався. Шефа повідомили.

Гаряче повітря тхнуло асфальтом. Машини з ревінням то проносилися повз інститут, то верещали гальмами перед невблаганним оком світлофора. Лебідь, Гончаренко й Паливода, перейшли на протилежний бік вулиці і попрямували до їдальні, яка була в чверті кілометра від перехрестя. Ярослав і геофізик, хоч і не могли поскар-житись на зріст, та за довготелесим Лебедем ледь-ледь поспівали.

— Ну, то й як успіхи, Ефенді? — озвався Лебідь. — Ти не ображаєшся, що я на тебе так кажу? В Ірані я колись познайомився з одним ефенді, так у нього була така ж борода, як і в тебе.

— Та вже називайте... — усміхнувся Паливода. — А під успіхами ви маєте на увазі знайомство з літературою?

— Ну...

— Та щось ніхто з авторів публікацій, які я прочитав, не виявляє бажання ставати на голову.

— Ще б пак, — погодився Лебідь. — Зручніше все-таки стояти на ногах... Клопоту менше.

Паливода раптом відзначив, що ситуація в лабораторії не хвилює ні Гончаренка, ні Лебеда.

У їдальні було гамірно. Лебідь короткозоре мружився біля меню.

— Гадаєте, тут щось змінилося з учорашнього? — посміхнувся Гончаренко. — Присягаюся, це той же папірець, що висів тут рік тому. В них меню можна на граніті висікати.

— От у В'єтнамі меню! — сказав Лебідь. — З самого тільки рису готують до півтори сотні страв. Є й горілка рисова. Гірша, правда, нашої, але нічого, пити можна... А із змії страви! Пальчики оближеш! Кавальця, смажені зі спеціями. На смак — щось середнє між курятиною і кроля-тиною.

Слухаючи ті балачки, Паливода пригадав слова Чередниченка: "Лебідь—геолог високого класу. Його кандидатська свого часу наробила шелесту серед учених-тектоністів. Але шість років виробничої діяльності у В'єтнамі, а потім в Ірані вибили його з наукової колії. Йому треба адаптуватись..."

"Викиди вугілля... — думав Лебідь. — Мусиш же сушити голову, знаючи наперед, що все це "сізіфів труд". Жоден із сучасних методів проблеми не зрушить. Як кидало, так і кидатиме, як гинули люди, так і гинутимуть... Міг би й не грюкати дверима, "Менделєєв"... Ет, нудьга. Вже рік сиджу біля цього вікна... Телефон".

— Слухаю. Так, так. Принось.

"Зять. Немає гірше, коли твій зять є твоїм же й аспірантом. А з Тамарою живуть, як кішка з собакою. Погулять йому, бач, закортіло. Ну, й підгулював би нишком. Так ні, подавай розлучення. Побачимо, чи знайдеш щось краще. Тамара, хоч і ледащо, проте розумна. А дівчинка в нього пішла — очі, як два агати... Так що ж таке викиди вугілля? Може, й справді метан рве, як кажуть класики... Ідея фікс, як і всі інші. Якась містика

виходить: всяк умирає, хто на власні очі побачив викид.

У коридорі кроки. Здається, Зенон. Слід бути з ним привітнішим. Хай не думає, що коли розбив глека з моєю донькою, то я змінив ставлення до нього... А, може, у них усе ще владнається?"

— А-а, Зеноне! Заходь, сідай... Ну, як? Кінчаєш дисертацію? Давай, давай... А то вже Іван Полікарпович цікавився.

Молодий чоловік дивився на Лебеда сторожко.

— Даруйте... Ось робота, — він поклав на стіл товсту теку. — Треба бігти. У нас аналізи.

"І чого в них з Тамарою не клеїться, — думав Лебідь, дослухаючись до кроків у коридорі.— Гарний же хлопець".

— Кхе...

Лебідь повернув голову до Войтович.

— Що ти сказала, Валю?

— Та нічого, — осміхнулася та. — Недавно ви скаржились, що Зенон розлучається з вашою Тамарою...

— Ну, і що з того?

— Та дивно якось виходить. Він кидає вашу доньку, а ви допомагаєте йому з дисертацією. Хіба вам тепер не байдуже?

"Свята наївність, — подумав Лебідь. — Авжеж мені не все одно чи донька моя матиме від нього тридцятку аліментів, а чи вдвічі більше, коли він стане кандидатом наук". Вголос сказав:

— Помиряться. До того ж з двох наукових керівників більше працює той, у кого науковий ступінь нижчий. Іван Полікарпович Гладкий запропонував мені розділити з ним керівництво роботою Зенона, не за тим, аби я тільки числився...

3

Тишу в читальному залі порушувало ледь чутне шипіння кондиціонера. Паливоді ті звуки нагадували нічну хвилю, що лагідно перебирає черепашками. На мить він забув, де знаходиться і побачив себе на березі моря тихої серпневої ночі. Саме ночі йому запали в пам'ять, а не га-ласливі полуденні пляжі. Він прокидався від тиші і насолоджувався тишею. Паливода не лягав ні в машині, як дехто з його колег-аспірантів, ні в наметі, а стелив на розкладачці просто неба. Прокинувшись опівночі, він занурювався поглядом у темно-синю безодню, в якій плавали міріади світів: він і сам відчував тоді себе одним із них. Ті "плавання" в безмежжі ночі заряджали його добротою й силою духа...

Він і тепер відчував у собі ту внутрішню силу, яка не давала йому губитись у потоці великих і малих публікацій, бачити в тому різноголоссі, власне, хор, який на різні тони тягнув ту ж саму мелодію... Як хімік, він не міг збагнути, чому це вугілля — прекрасний поглинач газів, перетворюється на газову бомбу. Адже газ не просто заповнює пори сорбента, він встеляє їхню поверхню. І чим більший тиск, тим щільнішим шаром молекул буде викладено поверхню пор. А площа тих пор — ой, яка велика!

Міркування на хвилю порушила літня працівниця, яка поприхилила віконниці на високих, заокруглених вгорі вікнах. З тим відсікло сонячні промені, що бавились на поліровці пустих столів. Ярослав помітив раптом, що, крім нього, й літньої служительки, в залі не було нікого... Тим часом думки, що на мить увірвались, знову вишикувалися в послідовний логічний ланцюг... "Газ, що виділяється при викиді,— думав Паливода, — можна з однаковою підставою вважати і як причину, і як наслідок викиду. Причина — газ під великим гірничим тиском вибухає, наслідок — вибухає у вугіллі щось інше, а газ тільки звільняється завдяки руйнуванню пор".

З такою думкою Ярослав покинув читальний зал.

...Лебідь, який зранку про щось зосереджено думав, тепер походжав своїм звичним маршрутом від дверей до вікна. Уздрівши на порозі Паливоду, він запитав:

— Ну, щось висидів, Ефенді?

— Висидів. Те, що під час викиду виділяється багато газу — ще не факт його вибуху.

— Браво! — сказав Лебідь. — Не певен чи маєш рацію, але хід думки мені до вподоби... Мотивуй.

Паливода почав викладати свої міркування. На видовженому обличчі Геннадія Васильовича іронія поступалась місцем серйозному виразу. Він сказав:

— Якщо твої пояснення правдиві, то пануюча теорія матиме серйозне заперечення... Але як не газ, то що?

— Важко сказати... Втім напрошується думка, що причина викиду — якийсь із компонентів вугілля. Він вибухає, не витримуючи тиску. При цьому газ, що ховається в порах, опиняється, так би мовити, на вулиці.

— Ну, колего, ну, геній! — вигукнула Войтович. Вона відклала навіть в'язання.

— Постривай, Валю, — зупинив її Лебідь. — Може, ти. Ефенді, цього ще не знаєш... Але викиди найчастіше трапляються саме там, де спостерігається тектонічне зрушення порід. Тобто там, де тиск, справді, найбільший.

Гончаренко, який мовчки колупався викруткою в панелі датчика, нарешті випростався.

— Відкриття завжди робили невігласи, — сказав він. — Всі знають, що роботу виконує стислий газ, а один цього не знає, і робить відкриття.

— Та я нічого, — зніяковів Паливода. — Це тільки міркування вголос.

— Та базікай все, що "а думку навернеться! — усміхнувся Гончаренко. — Ти ж від тих корифеїв не залежиш. Дисертація твоя вже до їхніх волохатих рук не потрапить.

— Чого так похмуро, колего? — мовив Лебідь. — Можна подумати, що корифеї не зацікавлені у вирішенні проблеми.

— Зацікавлені,— сказав Гончаренко. — Але "найбільше вони зацікавлені у збереженні авторитету... Уявіть собі Одуда у ту мить, коли йому на стіл покладуть публікацію, де спростовується його газодинамічна концепція... Це ж банкрутство!

— Я знаю Одуда, — сказав Лебідь. — Це порядний чоловік і чесний учений.

— Настільки порядний і чесний, що отримавши спростування своєї теорії, скличе всіх своїх учнів, а їх у нього до сотні, і скаже: вибачте, колеги, я був неправий, а всі

ваші докторські і кандидатські, які розвивали мою теорію, — липа. Так?

— Ні, не так, — заперечив Лебідь. — У тебе надто агресивна і спрощена логіка. Учений, якщо це справді учений, а не флюгер, має в своєму арсеналі стільки незаперечних доказів, що похитнути його концепцію, ой, як важко.

— Колега злий, бо не має ще вченого ступеня, — сказала Войтович. — Стане кандидатом — враз подобрішає... За кордон поїде, он як Генна-дій Васильович. І всі наукові проблеми відійдуть на задній план.

Гончаренко гмикнув і знову схилювся над датчиком.

Запанувала мовчанка. Чулося тільки клацання тумблерів біля столу геофізика, та шурхотіли в'язальні спиці, якими Войтович маніпулювала швидко-швидко. В тій мовчанці вчувалася якась напруженість. Паливода, вважаючи себе причиною тієї напруженості, подався знову в читальний зал.

4

Наступного дня повернувся з відрядження Че-редниченко. Сухорляве обличчя в густій мережі судин ще більше загострилося, нагадувало малюнком старий квиток на літак. Він привітався і, клацнувши замками портфеля, витяг і поклав на стіл чотири пакунки в целофанових мішечках.

— Ось, із самого місця викиду.

— І не боялися туди лізти? — озвалася Войтович.

— Боявся... — звівся Іван Олексійович. — Особливо моторошно було в порожнині викиду. Відколупував шматки вугілля, а в самого руки тремтіли. Боявся вчадіти. Штрек-бо вже не провітрювали.

— А нащо вам було добувати ті проби? — поцікавився Лебідь.

— Вуглепетрографам віддам. Може, знайдуть у них щось варте уваги. Та й хіміка ж маємо, — обернувся він до Паливоди.

— Тут, поки вас не було, Ярослав таке заварив! Від газодинамічної теорії тільки пір'я полетіло! — озвався з усміхом Гончаренко.

Вислухавши Паливоду, Іван Олексійович сказав:

— Те, що та теорія тримається на чесному слові, вже багато кому відомо. Але перше ж запитання — як не газ, то що?

— Гадаю, відповідь слід шукати в хімічній літературі. Дещо я вже знайшов. В одній публікації пишеться, що в пробах вугілля, відібраних з місця викиду, міститься доволі органічних перекисів.

— Це те саме, що пергідроль? — озвалася Войтович.

— Основа — та ж. Але органічні перекиси навіть при незначній температурі вибухають.

— Цікаво, цікаво, — промовив Іван Олексійович.

У кімнаті запанувала мовчанка. Схилювся над картою Лебідь, сховала крадькома в'язальні спиці і тепер спроквола гортала якийсь товстий звіт Войтович, повіяло каніфоллю від Гончаренкового столу. Ярослав завважив, що "гребці сідали за весла" тільки тоді, коли з'являвся Чередниченко. Його не боялись і не схилялись перед

великим науковим авторитетом, якого він, насправді, не мав. Його просто поважали, як людину. Несамохіть Паливода порівняв Івана Олексійовича з завідувачим кафедрою, де він до того працював. Намагався бути об'єктивним, навіть відкинув утиски, яких зазнав від колишнього шефа останнім часом. Професор теж вважався порядною людиною. Тільки до певної межі. А межею була інструкція міністра вищої освіти, котра суттю нагадувала "пам'ятку молодого бійця". Всякого, хто посягав на ту інструкцію, професор вважав чи не особистим ворогом.

— І можна тим даним вірити? — почувся голос Чередниченка.

Паливода спершу не второпав, про що йдеться. Та нарешті, отямившись, відказав:

— Можна... Крім того, що перекиси є причиною викидів... Не вистачить у них потужності, щоб здійснити таку велетенську роботу.

— Шкода, — мовив Іван Олексійович, обернувшись до колег. На худорлявому лиці з'явився вираз розчарування. — Шкода... Все свідчить про те, що викид — це таки вибух. І грушовидна порожнина, з якої немов би чвиркає вугілля, і склад газу...

— Я чого згадав про перекиси, — озвався Паливода. — Якщо вони є, то це значить, що вугілля там окислене. А відтак, там мусять бути й окислені форми азоту. Зокрема, нітросполуки.

— А це що таке? — запитав Чередниченко.

— Вибухівка. Озвався Лебідь:

— Так можна дофантазуватись до чого завгодно.

— Фантазія — не найгірша вада для науковця. Гірше, коли цієї якості бракує.— Чередниченко з цікавістю дивився на Ярослава. — Що тобі треба, аби перевірити це припущення?

— Метод. Аналітичний метод...

5

Присадистий міст нагадував велетенську конвейерну стрічку. Коли дивитися з набережної, то здається, що автомобілі не самі рухаються, а їх захоплює конвейерне полотно на правому березі і викидає в провалля вулиці на лівому. Паливода стояв на задньому майданчику автобуса, спостерігав як унизу ковзали катери, чаділи буксири. На заході ферми залізничного мосту нагадували товстелезні ґрати, за якими мостилося знеможене серпневе сонце. Цілий день Ярослав згайнував, тиняючись по лабораторіях хіміко-технологічного інституту в пошуках методу визначення нітросполук. Все марно. Професор з кафедри палива навіть запевнив, що нітросполук у вугіллі і зовсім немає. Бо якби вони там були, то він би про них знав. Проте певну користь Ярослав виніс із тих довгих коридорів, які нагадували лабіринт і в яких стороння людина могла б легко заблукати. Він надібав у бібліотеці монографію, де описувалися властивості вибухових речовин і методи їх аналізу.

Приїхавши додому, Паливода довго хлюпався під холодним душем. Потім сів вечеряти. Мати дивилася, як він їсть, а тоді зауважила:

— Зістриг би вже ту бороду. На діда схожий. Так довіку старим парубком і залишишся.

— По-твоєму, я — старий парубок?

— А що... В тридцять три роки людина вже повинна мати сім'ю. А ти з твоєю освітою проморгав найголовніше.

Батько стояв у дверях, в розмову не втручався.

— Знову до книжок... — добродушно бурчала мати, коли Ярослав зайшов до себе в кімнату. — Зір зіпсуєш. Нема, щоб як у людей. Сісти, погомоніти з батьками.

Ярослав постояв біля вікна. Ніч каламутною повинню затоплювала двір, будинки, дерева. В тьмяній безодні неба вже пробивалися золоті іскринки зірок. Майнула думка, що сьогодні останній день серпня. День, до якого він колись готувався, як до свята. Заздалегідь вибирав подарунок, купував квіти. Ярослав ввімкнув світло, підійшов до портрета Варвари. Він домалював той портрет уже з фотокартки. Нараз ніби відчув у долонях теплий шовк її волосся і побачив живу зелень очей. Недарма він вибрав для того портрета саме чорну й зелену туш. Відчуття постійної присутності Варвари оселилося в ньому з дня їхнього прощання в аеропорту. Сьогодні їй виповнилось двадцять вісім і вона десь святкує цей день у колі своєї сім'ї.

Щоб не дати розгулятися уяві, Ярослав узяв з книжкової шафи "Курс аналітичної хімії", дістав з портфеля записи і сів до столу.

Ранкову тишу зашарпав дзвоник. Гончаренко сказав: "Доброго ранку!", і, риплячи хромом, почав стягати шкуратянку. Переодягнення для нього вже стало ранковим ритуалом — спочатку вішав мотоциклетного шолома й куртку, далі йшов умиватись, а відтак переодягався в білу сорочку і синього костюма.

Лебідь, що зайшов слідом за геофізиком, дав лункого щигля білому шолому.

— Та й міцний же череп у колеги! — підморгнув він Паливоди.

— Ви хотіли щось зауважити щодо його змісту? — вкрадливо поцікавився Гончаренко. — Чи порівняти зі своїм? Хе!

Лебідь змовчав, тільки в очах його на мить блиснули крижинки. Він сів до столу і, висунувши шухляду, став у ній щось шукати. А тоді, обернувшись, запитав у Паливоди:

— Ну, як виходив щось?

— Виходив, — відказав Ярослав. — На цьому тижні почнемо аналізи.

Йому здалося, що Геннадію Васильовичу неважко повернути голову й на триста шістьдесят градусів — тіло Лебеда сиділо непорушне, а голова дивилась на Ярослава. "Мабуть, предка його колись прозвали за довгу шию Лебедем, а згодом прізвисько стало прізвищем", — подумав Паливода.

Паливода в старому, ще аспірантському халаті, стояв біля витяжної шафи, титрував. У склі витяжки, немов у дзеркалі, він помітив, як двоє дівчат-техніків у другому кінці дослідницької про щось балакали, позираючи в його бік. Одну з них Чередниченко обіцяв у помічниці. Студентка-вечірниця. Вчиться на другому курсі хіміко-технологічного інституту. Нічого собі дівчина: сірі очі з лукавинкою, червонасто-жовте волосся. Висока. Мабуть, вища від Варвари на півголови. Ярослав на мить забув про дівчат. "Щось багато йоду йде на титрування, — подумав він. — Чи не припустився я помилки, коли готував розчин?"

Зайшов Чередниченко. Став осторонь, спостерігаючи за рухами Паливоди. А той, дотитрувавши нарешті останню колбу і записавши наслідки" ввімкнув калькулятор.

Іван Олексійович терпляче чекав. Та ось Ярослав підвів голову: в погляді було розчарування.

— Все це не варте виїденого яйця, — мовив. — У тій пилюці, що ви привезли, нітрогруп немає.

— До речі, та пилюка зветься "скаженим борошном", — зауважив Чередниченко. — А як інші проби?

— Зараз підрахую. Але, бачу, то мартишкин груд.

— Підрахуй, підрахуй, — Іван Олексійович сів поряд. За високим лабораторним столом він здавався і зовсім маленьким.

— Дивно, — по часі мовив Ярослав. Згрібши в руку бороду разом із підборіддям, він заклопотано дивився на шефа. — Майже п'ять відсотків нітрогруп. Якщо їх умовно перевести на динітробензол, то маємо щось біля двадцяти відсотків вибухівки... У вугіллі! Нісенітниця! — Він знову заглибився в розрахунки.

Іван Олексійович мовчав. Його короткі кощаві пальці відбивали на лінолеумі столу якісь ритми. Дівчата в кінці кімнати в'їдливо скреготали пестиками, розтираючи в ступках вугілля для нових аналізів.

— А як у тих пробах, що з шахти "Трудівської"— озвався Чередниченко. — Викидів там не буває.

— Нулі. Пусто.

— Цікаво... — Паливода вперше помітив у вицвілих очах шефа дивний блиск. Худе позеленіле обличчя його взялося рожевими плямами, ніби він щойно вийшов з парної.— Скажи геологам — засміють. Причина викиду — вибухівка!

— Не поспішайте... Потрібен масовий аналіз. Сотні проб. А головне — перевірка методу. Спектральним або якимось іншим...

6

Ось уже не розрізнити бетонної кладки. Промінь світильника заковзав по циліндричній стіні ствола шахти щодалі прудкіше. Паливода стояв у кутку, в тісному гурті шахтарів, плечем відчував холод металевої стіни підйомника. Шахтарі в брезентових робах і касках з акумуляторами й саморятівниками при боці нагадували десантників. Це й, справді, десант у карбонову систему. На місце, де колись буяло життя: росли дерева, літали й повзали комахи, плавали в мілких теплих заводях дивовижні тварини... Все перетворилося на цвинтар, який на десятки кілометрів розкинувся під землею. Скільки тих цвинтарів, один під одним, на різних глибинах...

Від перепаду тиску у вухах позакладало, тільки вряди-годи долинали уривки "солоних" жартів шахтарів. Пригадалися двоє подорожніх, яких вони з Іваном Олексійовичем підібрали в свою машину біля Харцизька. Один — кривий на ліву ногу. Коли сідав у машину аж жовна надималась і з худорлявого обличчя не сходив вираз страждання, потім весь час рипів зубами. Другий — товстенький у вишиванці, оцінюючи зиркав на Паливоду, либонь, намагаючись вгадати, скільки ж тому років.

Довідавшись, що вони з шахти "Першого травня", Іван Олексійович запитав:

— Там у вас часто викиди бувають?

— Трапляються... — зітхнув чоловік у вишиванці.— Он Павлові ногу покалічило. Інвалід тільки проскрипів зубами.

— І як же це сталося? — поцікавився Ярослав.

— Через необачність... Павло забійником працював. Заробляв добряче. Та хотілося ж іще більше мати...

— При чому тут заробіток? Чоловік повернувся до Паливоди, від нього війнуло перегаром.

— Бачиш, дорогуша, оті дві-три десятки, що їх має за зміну забійник, можна заробити по різному. Інколи так попре щастя, що заробиш удвічі, а то й утричі більше; а весь труд — вдалий поворот обушка. — В мові чоловіка вловлювався західний акцент. — Бува рубаєш, рубаєш, а потім відчуваєш, що вугілля стає важким і твердим, ніби камінь. Отут і пильнуй. Може кинути. Молодь, уздрівши таке, тікає, а битий жак-забійник, який провів під землею не один рік, шукає у вугіллі тріщину, стромляє в неї обушок і, крутнувши його, вимітається до криївки. По часі чуєш вибух і маєш у забої гору вугілля. Відбійним мо-лотком уколював би тиждень.

— Але ж це безглуздя! — здивувався Ярослав.

— Хе-хе, безглуздя... — подав голос інвалід. Він сміявся і водночас скрипів зубами.

Його товариш, помітивши на обличчі Паливоди збентеження, сказав:

— Не подумай тільки, що Павло скрипить зубами, бо злий. Це в нього, коли вип'є. До зятя ж у Харцизьк їздив. Зять — колишній його учень — теж забійник. Ото і причастилися, згадуючи минуле. Павло більше зятя любить, ніж доньку. Правда, Павле?

Інвалід щось прохарчав у відповідь, не обертаючись.

— Це Микола — зять його тоді виніс із криївки, яка обвалилася й привалила Павлові ноги. А Павлів напарник, хоч його тоді й не придушило, лежав два тижні в лікарні — отруївся газом.

— Хіба в нього не було саморятівника? — запитав Паливода.

— Ех, дорогуша, дорогуша, ти встигни ще ним скористуватися, тим саморятівником. Якщо ж устигнеш, але перед тим ковтнеш того газу — мучитимешся з тиждень — нудота, головний біль. Якщо ж не встигнеш — лигне тебе дідько. А побачив би ти трупи людей, що отруїлися під час викиду... Зелені й покручені, немов би їх корчі кру-тили.

...Кліть, яка досі падала з рівномірною швидкістю, почала різко гальмувати. Потріскувало у вухах. Паливода відчував, як сила інерції вдавлює його в підлогу.

— Приїхали, — глухо долинув голос Чередниченка.

Ярослав спрямував промінь світильника між дверима й дахом кліті: світна пляма поволі поповзла вниз разом з патьоками води, що стікали по сірому колодязю шахти.

Майстер, який мав провести Паливоду до місця відбору зразків, вийшов з підйомника останнім. Крім шахтарської амуніції, в нього через плече висів ще

аналізатор на метан.

— Не забув? Відбиратимеш через один пікет, — наставляв Іван Олексійович, лаштуючи на плечі порожнього рюкзака. — А біля місця, де стався викид — через два, п'ять, десять метрів...

— Гайда вже, — квапив майстер.

Вони йшли по дерев'яному настилі, збоку колії. Паливода ледь устигав за провідником. З тієї хвилини, як вони залишилися вдвох, його не покидало моторошне відчуття, адже над головою п'ятисотметрова товща. Хоча тунель — до трьох метрів заввишки і стільки ж завширшки — і кріпився металевими арками, Ярослав боявся тієї товщі. Він уперше згадав слова Лебедя, які спочатку розізлили його, а потім надали знятості:

"Ідея фікс, як і десятки інших". Тут глибоко під землею вони вже не здавалися такими образливими.

Тунель раптом розгалужився на два значно вузчі. З-під стелі зникли лампи денного світла. Майстер зупинився, кивнув праворуч:

— Вам туди. Ідіть цим штреком, нікуди не звертайте. І майте на увазі, штрек не вентильється, бо ніхто в ньому не працює. Відчуєте слабкість, потовиділення — ноги в руки і гайда назад. Метан — така зараза, що й не зчуєшся, як втратиш свідомість... Ну, бувайте.

Паливода якийсь час ішов швидко, ніби хотів наздогнати білу пляму від світильника, що бігла попереду по дощатому настилу. Іноді настил уривався, і він тоді чалапав по кісточки в воді. В деяких місцях покрівля низько просіла, обополі, якими вона кріпилася, потріскались, арки покрутило і Паливода, зачавши подих, пролазив під тим місцем навпочіпки. Нарешті промінь, що знесилено борсався в суцільному мороці, уткнувся в перепону. Отже позаду — більш ніж двокілометрова відстань, а від порожнини викиду його відділяє свіжозмурована стіна. Ярослав уже давно відчував, що йому важко дихається.

"Слід швидше відбирати проби", — подумав" скидаючи рюкзак і дістаючи з нього мішечки.

Пласт виявився досить товстим, складався з трьох пачок. Паливода відбирав з кожної пачки окремо. "Якесь крихке, перем'яте вугілля, ніби його в ступі товкли... — думалося поволі.— Та й душно ж, хай йому грець, аж упрів. Це тут за бетонною стіною загинув шахтар. Викид стався тієї миті, коли він рубав відбійним молотком. Шахтний геолог розповідав, що його тільки ледь присипало. Комісія, яка розслідувала цей випадок, не знайшла на тілі загиблого жодного каліцтва: він помер від отруєння газом. Його друзі, які перебували трохи далі від забою, врятувались.

Сіра бетонна стіна нагадувала склеп. На мить він пошкодував, що набився піти саме сюди. Іван Олексійович відмовляв: "Вперше в шахті, нащо тобі те неспокійне крило?" Та Ярослав затявся. Мовляв, на власні очі хоче побачити місце викиду. Але тут, де загинула людина, його допитливість сильно поступилась місцем страху. Раптом він відчув сором. Адже якщо не він, то мусив би йти Чередниченко — слабосильний,

виснажений виразкою шлунку.

Тим часом два, п'ять, десять метрів від бетонної перегородки залишилися позаду. "Та й жарко ж, очі потом заливає! Каска з ліхтарем здається свинцевою... А ту перегородку ж мурували люди. До того ж невдовзі після нещастя. Що вони відчували?"

Останню пробу зупинився відбирати за триста метрів від порожнини викиду. Тут уже шар вугілля був монолітним, не потовченим. Уламок, що його видобув Паливода з пласта, відбивав у промені світильника міради блискавиць, ніби з нього вивільнилися промені прадавнього сонця.

Назад іти було багато важче. Спочатку Ярослав лічив пікети, які значилися на стіні штреку через кожних двадцять метрів, а далі йшов, вистромивши шию і похитуючись — в плечі врзалися лямки рюкзака, попереду бачив тільки настил і рейки вузькоколійки. Від штреку часто відгалужувалися бічні ходи, інколи під таким гострим кутом, що Паливода губився, не знаючи куди йти. Раптом помітив, що в промені світильника замерехтіли золотисті пилінки. Зупинився, ретельно оглянув тунель. З'явилося відчуття, що він не туди йде. Якщо орієнтуватись за часом, то мусив би вже вийти до центрального тунелю. А тут повіяло якимось пилом... Отже, заблукав. Стало моторошно. В пам'яті сплило колись читане про хитромудрі лабіринти єгипетських жерців. Всяк, хто до тих лабіринтів потрапляв, залишався там на розпач і голодну смерть. Паливода прислухався. Він не міг би сказати напевне, що чує звуки, бо у вухах від втоми й страху гуділо. Все ж попрямував уперед. "Коли звідти повіяло пилом, то там мусять провадити якісь роботи..." — подумав.

З кожним кроком звук ставав усе гучнішим. Тріскотіння відбійного молотка нагадувало кулеметні черги. Невдовзі попереду замиготіли вогники. Поряд з колією валялися шматки кабелю, труби, крепіжна деревина. Паливода зупинився біля двох голих до пояса шахтарів, які поралися біля купи колод. Один з них, блиснувши променем на Ярославів заплічний мішок, озвався:

— Чоловіче, тут тобі не подадуть.

Почувся сміх.

Шахтарі звалили на плечі колоду і, хитаючись побрели вздовж колії. Світна пляма від Ярославового ліхтаря затанцювала на двох могутніх, чорних, блискучих, ніби вкритих лаком, спинах.

— Хлопці, як вийти до ствола? — гукнув Паливода.

— Найближче через лаву, — озвався той, що йшов позаду. — Іди слідом, покажемо.

Невдовзі штрек урвався. На козлах стояв чоловік з відбійним молотком, рубав породу, брили якої з гуркотом обвалювалися на місце, де ще недавно був вугільний пласт. Порода, нагадувала сухий мул у кілька метрів завтовшки. Двоє, що несли колоду, кинули її на купу крепіжної деревини. Один з них, показавши Паливоді отвір під козлами, звідки долинали гудіння і несло густим пилом, сказав:

— Пролізеш метрів двісті по лаві і втрапиш до конвейерного штреку. А там пильнуй аби струмінь повітря весь час дув тобі в обличчя. Ітимеш на свіжий струмінь — вийдеш до кліті...

Шахтар на козлах припинив рубати і Паливода гулькнув у лаву. Він присів, озирнувся: шар вугілля було вибрано на багато десятків метрів, а кругом на лаві серед лісу стояків блимотіли вогники. Поряд гудів, брязкав ланцюговий транспортер, шахтарі, хто навколішки, хто навпочіпки поралися біля стояків, що утримували товщу порід, інші підбирали розсипане біля комбайну вугілля, кидали його черпаками на транспортерну доріжку. Поряд лежали саморятівники й баклажки а водою.

На металургійному заводі, де Паливода після закінчення школи працював слюсарем, теж важка робота, але над головою — високе небо. А тут — багатосотметрова товща землі, пил, гуркіт, небезпека з усіх боків. Та ще викиди — ніхто не знає, де й коли на них чекати. Правда, їх намагаються викликати штучно — вибухівники в перерві між змінами висвердлюють довгі шпури і, начинивши їх тротилловими патронами, підривають. Але цей засіб не дає повної гарантії, бо часто викиди проявляються не зразу після провокаційного вибуху, а через деякий час, тривалість якого визначити неможливо.

Паливода довго сидів, обіпершись спиною на говстий металевий стояк, спостерігав, як, фреза комбайна відгризає шматки чорного шаруватого пирога і він сиплеться, перемелений, на транспортер. Нарешті, поліз паралельно транспортеру, тягнучи рюкзак з пробами й саморятівник.

...Коли він ішов уже дерев'яним настилом вздовж чорного струмка вугілля на конвейерній стрічці, йому здавалося, що зволожене на виході з лави вугілля виблискувало краплинами шахтарського поту.

Невдовзі засіріло слабке світло головного тунелю. Діставшись перехрестя, Паливода немало здивувався — він-бо повертався тим штреком, у якому кілька годин тому зник гірничий майстер. Він так і не втямив, як таке могло статися.

Івана Олексійовича Ярослав упізнав тільки по постаті. Той був суціль чорний, тільки губи й повіки лишилися рожевими. Помітивши Паливоду, він впрягся в лямки важконапханого рюкзака, підвівся з лавки.

— Що, хлопці, до борщу? — посміхнувся до них стволувий.

— Атож, — стомлено відповів Іван Олексійович.

...Далі вони все робили мовчки: віднесли в машину рюкзаки з пробами, мились у лазні, вечеряли в шахтарській їдальні. Було тихе й тепле вересневе надвечір'я, від лісоскладу долинав запах хвої, на копрі прудко оберталось колесо, спускаючи когось в шахту.

Водій, ще не отямившись від сну, запитав хрипкуватим голосом:

— Куди?

— У гуртожиток, — відказав Іван Олексійович. — Не знаю як ти, — звернувся він до Ярослава, — а в мене тіло аж гуде від втоми. А завтра ж така сама програма. — По часі Чередниченко знову озвався:

— Цей пласт я обрав не випадково. На лівому його крилі, де ти відбирав проби, час від часу кидає. На правому ж, де був я, на такій же глибині не сталося жодного викиду. Навіть при відпалці. Якщо твій метод і цього разу уловить цю залежність, то ми з тобою

матимемо надійний показник. Але, щоб вийти з ним на люди, слід дослідити його на різних глибинах, різних мар-ках вугілля, в різних районах. Завтра відбиратимемо проби в Донецько-макіївському районі.

7

У Наталки Остапенко великі сірі очі і довге волосся, що спадає на худенькі плечі жовтою фатою. Коли вона рухається, її гінка постать немов би видовжується. Йому вперше спало на думку, що для цієї дівчини він уже застарий, їй лише дев'ятнадцять. Вона зве його Ярославом Петровичем, а він її Наталкою. "Що вона каже? Ага нагадує, що вже пора титрувати... Останні шість проб. У них мусить бути найбільше нітросполук. Це ті, що я відібрав біля бетонної стіни".

— А як температура трималась? — запитав, відсовуючи зошита з розрахунками.

— Так, як і мусить бути — дев'яносто вісім градусів.

...Вони закінчили аналізи разом із дзвоником. Інститут ураз сповнився гомоном, шурхотом багатьох ніг, клацанням замків. Помітивши, що дівчина заходилася мити колби, Ярослав сказав:

— Облиште. На лекції запізнитесь.

— Нічого. Один раз можна, — усміхнулась вона і по хвилі додала: — Кажуть, ви були суворим викладачем?

— Щодо ледарів.

...Паливода швидко дзьобав пальцями в клавіші лічильної машинки, а Іван Олексійович, принісши смужку міліметрового паперу, накреслив на ньому довгу лінію, що мала означати штрек, і в масштабі позначив місце відбору зразків. В точці викиду він намалював хрестик.

— Давай результати, — сказав.

Ярослав підсунув до Чередниченка лабораторного зошита. Він уже й без того знав, що справа їхня немарна. Кількість нітросполук збільшувалася від периферії до місця викиду. Шеф теж це знав. Уже тиждень, як вони повернулися з шахти, і кожного дня Чередниченко тінню стояв за їхніми з Наталкою спинами. Несамохіть порівняв його з колишнім кафедральним шефом, який не тільки не цікавився як ведеться наукова робота на кафедрі, а й зволікав з читанням аспірантських звітів.

Раптом Іван Олексійович проспівав писклявим голосом:

— Оце ж тобі Галька, оце ж тобі Любка, оце ж тобі, оце ж тобі сизая голубка... — Його завжди безбарвне сухе обличчя розрум'янилося, нагадувало спілу айву.

— Знаєш, — озвався він переходя, — я сам родом із старого Луганська. Мешкав у приватному будинку на Камброді. В той час топили вугіллям. Так от, були випадки, коли вугілля в плитах вибухало. Сусідові одного разу навіть піч рознесло.

Дехто вважав, що то шматочки вибухівки, яка не вся продетонувала під час відпалки в шахті і разом з вугіллям опинилася в печі. А виходить, причина в самому вугіллі... І як раніше до цього не додумались?

— Зарано ще стверджувати, Іване Олексійовичу, — зауважив Ярослав.

— Та все ж ясно. Подивися лишень сюди, — Чередниченко ткнув пальцем у графік.

— На всіх п'яти шахтах та ж сама картина...

— Перше ж запитання, яке поставить хімік:

а що вас переконало, що олово у вашому аналізі витрачається саме на відновлення нітрогруп? Адже у вугіллі скільки завгодно компонентів.

Чередниченко спохмурнів, по часі озвався:

— То й що, як не нітросполуки? Хай там чорт, дідько! Але ж залежність... По ній можна попереджати викиди.

— Шаманство, — сказав Паливода.

На здивований погляд Чередниченка пояснив:

— Я зараз виступаю в ролі майбутнього опонента. Так от: ви знайшли показник, з допомогою якого можна прогнозувати викиди вугілля, і достеменно не знаєте, що ж воно таке... Шаманство.

— То який же вихід? — понуро спитав Іван Олексійович.

— Найліпшим підтвердженням були б самі нітросполуки, якби їх пощастило витягнути з вугілля.

— Таке можливе?

— Можливе. Але на це потрібен час і абсолютна певність, що цей компонент там справді є, — сказав Паливода. — Я веду до того, що вже казав раніше: потрібна перевірка цього методу якимось іншим, скажімо, спектральним.

На вулицю вони вийшли пригніченими. Іван Олексійович через те, що концепція викиду, яку вибудував і підтвердив дослідами Паливода, раптом захиталась, а Ярослав від того, що несамохіть зіпсував шефові настрої.

На розі, перед тим, як розлучитися, Чередниченко несподівано запитав:

— А чого ти пішов з хімінституту?

— Не бачив перспективи для творчості. Учебний процес поглинав увесь час. Останніми днями відчував, що поступово перетворююсь на деталь, яка бере участь у продукуванні таких самих деталей для виробничого процесу. Не хочеться бути деталлю.

— Не шкодуєш?

— Навпаки. Ви дали мені живе діло.

— А як розженуть?

— Не розженуть, — сказав Ярослав впевнено. Та певність передалася й Чередниченкові, і вони розійшлися з просвітленими лицами.

Раніше Іван Олексійович уникав підніматися вулицею нагору. Якщо ж набридало очікувати автобуса, то він щонайменше двічі спинявся відпочити. Але цього разу проминув перший пункт свого відпочинку, наближався вже до другого — магазину "Хліб", але, собі на подив, не відчув у тілі слабкості. "Попоходиш по гірничих виробітках, та ще з рюкзаком за плечима, та на глибинах, де тиск значно більший ніж на поверхні, то отака гора стане тобі за виграшки, — міркував Чередниченко. — А головне — нерви. Просто важка робота лікує". Він також подумав, що чималу роль у зміцненні його вкрай розладнаної нервової системи відіграло спілкування з Паливодою —

розважливим, спокійним чоловіком, який до того ж завжди випереджав, коли йшлося про важкий або небезпечний маршрут у шахті. Та головне — це надія, що йому пощастить зберегти лабораторію. Зараз уже, згадуючи розмову в міністерстві, він не міг відмовити міністерському керівникові в слухності.

— За десять років ви не дали жодної вагомої рекомендації. Викиди як були раптовими, так ними й залишилися.

— Може, хтось колись давав рекомендації вагоміші від наших? — поцікавився тоді Чередниченко.

— Ні, не давав, — відказав міністерський керівник. А тоді посміхнувшись, сказав: — Ви, Іване Олексійовичу користуєтесь аргументами мого внука-п'ятикласника. Коли ми дорікаємо йому за погану оцінку, він незмінно відповідає: а Доморацькому теж двійку поставили.

Чередниченко знав добрий десяток колективів таких "доморацьких", де більш чи менш сумлінно робилися спроби вирішити проблему викидів. Але віз і нині там. Зараз уже Іван Олексійович починав розуміти, що причина браку поступу не так у кволій наполегливості і навіть не так у рівні кваліфікації людей, як у підході до цього питання. Всюди викидами займаються гірники й ге-ологи. І проблему намагаються вирішити сумою відповідних знань. І майже ніхто не брав до уваги речовину вугілля, котра проявляє дивовижну і грізну властивість несподівано вибухати. Здавалося, то мстить дух далеких епох, домівку якого потурбували люди.

8

Чоловік був високий і згорблений. Зморшкувате обличчя з приплюснутим носом і відвислою нижньою губою робили його схожим на добродушного верблюда.

— То вас цікавлять фізичні методи... А, даруйте, хто ви й звідкіля? — Він підкидав на долоні чорну газову запальничку.

Почувши відповідь, вигукнув:

— Що ви кажете! Є такий інститут, є... Я його знаю по Марцевичу.

— Хто це? — не зрозумів Паливода.

— Як, ви не знаєте Марцевича!? — В голосі чоловіка вчувалося розчарування. — Надзвичайно цікавий хлопець. І до біса розумний. — По миті додав: — Яв нього був опонентом.

Ярослав сказав, що він недавно працює в цьому інституті і не всіх ще знає.

— Так щодо аналізів... — нагадав.

— Є, в нас такі прилади, є. В лабораторії спект-роскопії. Мучник там завідує. Рекомендую вам його. По-перше — органік, що для вас важливо, по-друге — обдарована людина.

— А як до нього потрапити? — запитав Паливода.

— Його звати Денисом Парамоновичем... Це в старому корпусі, що через дорогу. Втім зараз почнеться обідня перерва, ви його не застанете.

Ярослав, який поснідав склянкою чаю в поїзді і вже давно відчував голод, поцікавився, де їдальня.

— Що, у вас теж почалося виділення шлункового соку? Атож, атож, всі ми — науковці живемо за тим самим біологічним годинником: час сніданку, час обіду, час вечері.

Паливоді спало на думку, що в молоді роки чоловік цей був надзвичайним базікою, таким залишився й на старості. Є люди, в яких риси характеру до того стали, що ні час, ні злами в біографії не спроможні їх викривити.

По дорозі до буфету чоловік запитав у Паливоди його ім'я й по-батькові і який він вуз закінчив.

— Та Сашко ж Притула — ваш завідуючий кафедрою — мій учень! — вигукнув зраділо, почувши відповідь.

...Чоловік промокав носовичком краплини поту на великому похилому лобі. Він і справді нагадував чимось верблюда — балакучого дромадера.

— Ага, качка, котлети, яловичина, — читав меню Ярославів новий знайомий. — Ось це й візьму. Не люблю обсмоктувати пташині кістки. М'ясо — свинина або яловичина! Тільки б кусень смачніший...

За столом, на який вони поставили підноси, обідала білява дівчина років двадцяти п'яти. Старий усміхнувся їй і не без лукавства в голосі сказав:

— Ось цей чоловік, Таміло Андріївно, займається вуглехімією. Чом би вам не погомоніти, га? Як колегам...

Дівчина кинула швидкий пильний погляд на Паливоду.

— Не заперечую. Коли пообідаєте, зайдіть у п'ятдесят другу, це на другому поверсі.

Вона вийшла з-за столу і попрямувала до дверей. Ярослав провів поглядом її зграбну постать у барвистій ситцевій сукенці. Сусід, перехопивши його погляд, усміхнувся посмішкою старого ласуна,

У п'ятдесят другій тхнуло бензолом. Дівчина, тепер уже в білому халаті, поралася біля витяжної шафи.

— Заждіть хвилину, я зараз, — за гудінням витяжки він ледве розчув її голос.

На письмовому столі під склом помітив дві фотокартки. Найближче до нього було любительське фото жінки у фартусі, на голові — біла хустина, з-під якої виглядало темне волосся. Жінка стояла у дворі: з одного боку виднівся ріг сільського будинку, з іншого — літня кухня, між ними — кущі й дерева.

Нарешті дівчина опустила скло витяжки, натисла на вимикач. Стало тихо. Крізь прочинене "вікно долинав шурхіт верховіття. Ярослав перевів погляд з фотокартки на дівчину: ті ж самі риси обличчя — широкопосажені очі, брови — чорні дуги, тонкий, навіть гострий ніс. Тільки одна невідповідність — жінка мала чорне волосся.

— Мама, — пояснила господиня, помітивши, що Паливода розглядав фото.

— Ви схожі... Тільки волосся різного кольору.

— Не так щоб уже й різного, — посміхнулася дівчина.

У тій посмішці було трохи ніяковості, трохи іронії щодо самої себе. Та за мить лице її стало серйозним, навіть офіційним.

Паливода запитав:

— Вам не доводилося зустрічати в літературі згадки про окисли азоту у вугільних газах?

Дівчина на мить замислилась, перевела погляд на каштанове галуззя за вікном.

— Не доводилося, — хитнула головою. — А чого вас цікавлять саме ці окисли?

— Власне мене цікавлять нітросполуки у вугіллі... А окисли — лише свідки їх наявності.

— Он воно що. То ви шукаєте вибухівку? Дівчина витягла з шухляди столу дві теки. Розв'язавши одну з них, почала перебирати аркуші, списані синьою й зеленою пастами. Ярослав подумав, що дівчина, мабуть, аспірантка або щойно закінчила аспірантуру.

— Може, це вас зацікавить... — вона простягла йому кілька сторінок, списаних дрібним почерком. — Автори нітрували вугілля. Запевняють, що отримали вибухівку... Можете забрати, вона мені все одно непотрібна.

У дівчини були зеленкуваті очі і довгі вії, шкіра на обличчі гладенька, як у шістнадцятирічних, правда, дещо холодна.

Ярослав подякував.

Він уже збирався йти, коли погляд його затримався на другому фото на столі. Власне, то була вирізка з газети із знімком тріо бандуристок. Крайня праворуч — його нова знайома. Фото було зроблене під час виконання номеру, бо у всіх трьох зосереджені обличчя. Дівчина посередині — мабуть, солістка, бо за порухом губ видно, що виводить. Під знімком короткий напис:

"Ой, не ріж косу..." На фото у всіх трьох — корони з чорних кіс. А зараз у однієї з володарок тих чорних корон — розпушене біляве волосся.

Таміла Андріївна, перехопивши погляд гостя, дещо пом'якшала. А по миті лице її стало й зовсім відкритим, ніби вона непомітно змахнула з нього маску офіційності. Ярослав побачив просто гарну дівчину з зеленими, дещо здивованими очима і відчув десь глибоко в собі тихий біль. Той порух душі його, напевне, передався й господині, бо вона посміхнулась і, ніби продовжуючи вголос досі нечутну між ними розмову, сказала:

— Якщо маєте бажання — приходьте о восьмій в Будинок учених. Сьогодні там виступатиме наше тріо.

Від спрямованих на нього очей йому вже сильніше замлоїло всередині, немовби вітром поворушило згаслу ватру. З тими почуттями він і пішов.

Паливода спинився перед похмурим п'ятиповерховим будинком у стилі довоєнних років. Навіть густий палісадник, що тягнувся вздовж нього, не оживляв сірих стін.

У фойє з товстими колонами було прохолодно, немов у сталактитовій печері. Літній вахтер зняв телефонну трубку.

— То кажете з інституту, е-е... Ало, ало! Товариш Мучник? Тут вас очікує представник... — Чоловік так кричав, ніби його на тому боці слухав хтось тугий на вухо. — Атож. У вестибюлі...

По кількох хвилинах на сходах з'явився добродій, який уп'явся в Паливоду чіпким поглядом сірих, майже безбарвних, очей.

— Чи не ви це з Інституту геології? — запитав добре поставленим баритоном.

Почувши ствердну відповідь, подав руку:

— Мучник.

Паливода теж назвався.

— То вас цікавлять спектральні методи аналізу? — знову запитав чоловік, чим немало здивував Ярослава. — Ходіте до мене, там і побалакаємо.

Мучник був середнього зросту, натоптаний. Здавалося, питома вага його тіла набагато перевищувала питому вагу пересічної людини. Вони зупинилися біля одних із численних дверей у довгому коридорі.

— Прошу, — господар штовхнув двері. Це був кабінет з великим письмовим столом, на якому не було жодного папірця.

— До справи, — з усміхом сказав господар, показуючи Паливоді на стілець.

Широке мужнє лице Мучника поблискувало червленою міддю, а весь його вигляд ніби казав:

ви питаєте, хто з нас робить науку? Погляньте пильніше, хіба я схожий на неробу? Але це питання йшло ніби підтекстом, суттєве ж питання "а що, власне, тобі треба?" читалося в чіпкому погляді.

— Мене, справді, цікавлять спектральні методи, — почав Ярослав. — А саме: можливість визначати нітрогрупи у вугіллі.

— Навіщо це вам треба?

Тон, яким було поставлене запитання, дещо збентежив гостя. Не знати чого в ньому було більше: зухвальства чи напористості.

— Спершу скажіть, чи маєте такий метод.

— Маємо. І коли виникне потреба, зможемо... То навіщо це вам? — В голосі Мучника вчувалась настирність слідчого.

— Ми пов'язуємо викиди вугілля з його хімічним складом.

— Що це таке — викиди?

— Коли ні з того, ні з сього вибухає вугілля у вибої... Гинуть люди.

— Що ви кажете! — вигукнув господар не дуже щиро. — Але до чого тут оті нітрогрупи?

— Бачите, ми маємо не цілком певні здогади, про які зараз було б передчасно...

— Боїтесь втратки інформації? — посміхнувся Мучник. — Ну, гаразд. А коли я скажу, що ми зможемо робити ті аналізи, то на яких умовах?

— Через Держбанк. Адже ваш інститут виконує подібні замовлення, — сказав Паливода.

— Думаю, нас це не зацікавить. У таких грошах ми не маємо потреби.

— Що ж тоді вас зацікавить?

— Співпраця.

— Іншими словами, ви потребуєте не тільки грошей...

На мить Мучник отетерів від гостевої прямої. Але тільки на мить. А, може, й не було того отетеріння на обличчі кольору червленої міді, бо тепер він весело посміхався.

— О-о! У нас тут є кому продукувати думки! За цим не стане. Справа в темі, задля

якої їх слід продукувати. Ваша тема мені здається перспективною.

— Я мушу узгодити вашу умову з керівництвом.

— Звісно, звісно. Я теж тут у себе узгоджу...

— А поки все владнається, чи не змогли б ви проаналізувати з десяток зразків? Я привіз їх із собою.

Мучник розвів руками.

— На жаль, цього ми зробити не зможемо, — завваживши на обличчі Паливоди розчарування, поспішив пояснити: — Нам однаково скільки аналізувати — одну чи сотню проб. В часі різниця невелика. Справа в самій методиці, яку треба ще опанувати... Адже ви не гарантуєте, що ваше керівництво пристане на мої умови?

— Не гарантую.

— От бачите... — Несподівано Мучник запитав: — А звідки ви знаєте Панька Семеновича?

— Та сьогодні тільки познайомився.

— Вважайте, що вам повезло. Це людина надзвичайно широких знань і ерудиції. Має друзів серед художників, акторів... Правда, нас, науковців молодшого покоління, не дуже полюбляє, вважає прагматами. А й справді, хто з нас відвідує театр або художній салон?

Паливода підвівся.

— Не відніматиму у вас більше часу... Чоловік теж вийшов з-за столу.

— Гадаю, наш діалог не закінчено? — промовив.

— Я вам дам знати за тиждень, — відказав Паливода.

"Теж мені дипломат. "Гадаю, наш діалог незакінчено". — Ярослав минав одні двері за іншими, здавалося, їм не буде краю. — І за кожними сидить отакий побронзовілий, який прагне співпраці. За якими ж з них сидить порядний учений?"

...Паливода бував колись у цьому місті — проходив на заводі переддипломну практику. Але коли те було... Зараз він співставляв те, що лишилося в пам'яті, з тим, що бачив тепер. Заняття це було цікавим і водночас сумним: він-бо відчував себе на човні, що плів рікою часу, і ніби з човна спостерігав знайомі з юності будинки, вулиці, пам'ятники, впізнавав навіть ділянки мощеного каменем бруку. Тим часом портфель з десятком проб давав про себе знати. Ярослав звернув у бічну вуличку, яка вела до невеликого скверу, а там, вибравши вільну лавку, сів під осокором і якийсь час ні про що не думав, дослухаючись до тихого шелесту листя. Здалося на мить, що він вийшов з човна, і той понесло течією далі... На одній з лавок цього скверу десять років тому він сидів з дівчиною, котра, як він до-відався вже на вокзалі, коли повертався додому, була в нього закохана. Та дівчина-десятикласниця мешкала в будинку по сусідству з заводським гуртожитком, куди поселили Ярослава. Дівчина була гарна, але в думках його тоді не було місця ні для кого, крім Варвари.

Між тим день згасав. Паливода витяг записник, у якому вранці на вокзалі завбачливо занотував розклад поїздів, їх було кілька, останній відходив об одинадцятій ночі.

Випливла ведуча. "Нічого собі жінка, тільки тримається аж надто самовпевнено, ніби всі ті номери вона сама й виконувала. Мабуть, причина тому довга сукня й пасмо "сивого" волосся — крик моди, перевага над іншими. Нарешті..." — Самодіяльне тріо! "їхав козак за Дунай". Усі троє — в стилізованих костюмах, бандури поблискували перламутровою інкрустацією. Таміла з правого боку. Посміхнулась. Здається, помітила. Неважко — зал-бо невеликий, а бороданів у ньому й зовсім мало. "Зараз ударять в струни", — подумав Ярослав. Але в струни не вдарили. Натомість полинули легенькі звуки, як подих сонного вітру перед світанком, потім жвавніше, жвавніше... Почулися голоси. Пісня немовби піднімалася з глибин століть: ось вона минула безодню і враз шугнула високо-високо, спінуючи розкриллям синяву небес, розганяючи хмари. Ярослав па мить відчув, що йому несила ворухнутись. В свідомості якась бентега. Можливо, пісня розбудила ту позасвідому пам'ять, яка ховається в лабіринтах мозку, і тільки передається від покоління до покоління, не будучи розгаданою, але роблячи людину подібною до інших у тій людності серед якої жили її батьки й діди і де живе вона. Таміла співала третім голосом. Голос її — тло, на якому мережили свій спів дві інші співачки... Пісня востаннє тріпнула крилами, немов би струшуючи з них клапті синього неба, сховалася знову в безодню століть.

"Тепер зрозуміло, чого це самодіяльне тріо виступає в такій компанії", — подумав Ярослав. Він цілих півгодини до того слухав виконавців з гучними іменами.

Знову ведуча:

— "Червоні маки"! Акапельний спів.

"Червоні маки, квіти кохання, болючий спомин..." Тихо, ніхто не ворухнеться, не рипне стілець. "Річка буковинська спить, щось у житі шелестить..." "Шкода, батько не чує. Кохається у всьому народному, старовинному". "О, нещасная дівчина..." "Як вона встигає? Щоб так співати, треба багато працювати над собою. А оті товсті теки — зібрання літературних джерел!.. її подруги, либонь, мають по одному, по двоє дітей. Цікаво, вона зазнала кохання? А може, тут, у залі, сидить її суджений?" "Щось у житі шелестить..." Пісня непомітно перейшла в тишу. Публіку ніби приспано. Та раптом — шалені овації... Всі троє підвелись, стримано вклонились.

Знову ведуча. Але зараз не до неї. Публіка в чарах самодіяльного тріо. На афіші перед Будинком учених так і писалося: "Самодіяльне тріо".

...Була десята вечора, коли Паливода, забравши з гардероба портфель, вийшов на вулицю. "Треба будь-що купити квіти", — міркував він, шукаючи очима квіткарку.

У кошику були самі тільки гвоздики. Він вибрав три свіжі, рожеві з довгими стеблами, поспішив знову до Будинку вчених. І вчасно, бо з дверей саме виходила Таміла. В руці — бандура в сірому цератовому чохлі. Йшла швидко, мабуть, поспішаючи на тролейбус. "Ця дівчина знає ціну часові", — подумав Ярослав. Зараз її тендітний стан щільно облягала чорна сукня з комірцем сніжно-білого мережива.

Помітила, стишила ходу.

— Добрий вечір! А я вас бачила. Ви сиділи в десятому ряді.

— Ви добре співали, — мовив Паливода, простягаючи квіти. — Не проженете, коли вас проведу? Давайте бандуру... На концерт не так просто було потрапити. На щастя, адміністратор виявився людиною. Сказав йому, що я у вашому місті останній день...

— Ще б пак! На такий концерт... — І вона почала перелічувати відомі імена.

— Та й самодіяльне ж тріо...

— Ми тут п'яте колесо до воза.

— Навіщо так? Вас приймали на рівні тих корифеїв, — сказав Паливода широко.

Він відзначив, що волосся в неї не було заплетене в коси, як на сцені, а вільно спадало на плечі. Неон ліхтарів висинив його в колір мідного купоросу.

— Давно граєте на бандурі?

— З дитинства. Мене навчив один дідусь. Я ще і в школу не ходила, а вже бреччала "Ой, лопнув обруч". А потім закінчила музичну школу в Полтаві.

— Як ви встигаєте? Адже щоб заслужити такий успіх, який ви мали сьогодні, мало самих тільки аматорських вправ.

— Часу й справді обмаль, але не так щоб його й зовсім не було. До всього звикаєш.

Вони минули вже друге перехрестя. Сині манекени у вітрині магазину "Одяг" нагадували вихідців з царства тіней.

— А ті дві ваші колеги по сцені... Вони теж із науковців? — поцікавився Паливода.

— Можна сказати. Шубравська з університету, а Софієнко — аспірантка з політехнічного. Ми представляємо самодіяльність Буднику вчених. — Несподівано Таміла запитала — Ви знайшли собі притулок на ніч? Уже пізня година...

— Знайшов, — відказав Ярослав. — У поїзді.

— То ви вже й їдете, — в голосі її вчувалося розчарування. — Зробили щось корисного?

— Зробив, — посміхнувся він. — З вами познайомився.

Вона подивилась на нього пильно і, теж з усміхом, сказала:

— А крім того?

Паливода помовчав, спостерігаючи, як самотні перехожі під ліхтарями наздоганяли власні тіні або тікали від них. А тоді мовив:

— З Мучником балакав...

— З Мучником?! — здивувалась Таміла. — А нащо він вам?

— У нього ж спектральні методи... Ярослав коротко переказав їй розмову з Мучником, після чого вона поцікавилась:

— То ви оті проби везете назад?

— Авжеж.

Минули квартал і Таміла повела його в бічну вулицю, яка не освітлювалась. Пройшли метрів двісті і зупинились біля парадного високого цегляного будинку.

— Знаєте що, — озвалась супутниця. — Залиште проби в мене. Я маю подругу, яка займається інфрачервоною спектроскопією. Думаю, не відмовить мені.

На вокзалі Паливода з'явився за дві хвилини до відходу поїзда. Аби не взяв квиток заздалегідь, не встиг би. Його не полишало відчуття бентежності, що з'явилося з того

моменту, коли він, передавши Тамілі згорток з пробами, подякував.

— Та поки немає ж за віщо дякувати, — зауважила вона.

— Є,— сказав він. — За пісні.

Обличчя її, на якому доти було знати стриманість, враз проясніло. З тим виразом вона і зайшла в ліфт.

Поїзд давно вже минув освітлене передмістя і тепер долав моноліт ночі. Паливода лежав на горішній полиці купе, дослухався до глухого перестуку коліс. В звуках тих йому вчувалися два-три ритми якогось музичного твору, які повторювалися щораз з іншим відтінком. І думки його в супроводі того ритмічного постукування ставали то бентежними, то сумними... Бентежили ясні очі Таміли, погляд яких Ярослав усе ще відчував на собі. Він же — той погляд будив і сумну пам'ять... То була чорнява тендітна юнка, майже підліток. На інститутський вечір її привела Ярославова однокурсниця. Він танцював з тим зеленоокою дівчачою до закриття залу, а потім провів додому... Два роки побачень. Ще й зараз відчував дотики її гнучких рук. Вона могла б стати йому дружиною, та її батька — військового — перевели служити в інше місто і вона поїхала з сім'єю — мати-бо вважала її ще дитиною і не наважилася залишити в старій квартирі. Вона поїхала незайманою... В її листах тепла й любові було не менше ніж в обіймах. Перед очима ще й тепер стояли маленькі округлі літери — її почерк. "Славко, які ж ми були дурні того вечора..." Він так і не збагнув, чого вони були дурні: через аж надто палкі обійми чи тому, що не переступили останньої межі зближення. Скоріше, останнє. Те останнє читалося поміж рядками, її листи... У нього їх зберігалася ціла папуша. В них іноді були фотокартки з наївними дарчими написами. З останньої він домалював портрет, який колись починав малювати з натури. Коли малював чорне волосся, то ніби відчував його на дотик, на запах. Це сильне й дивне відчуття, коли людина, яка знаходиться десь далеко, відчувається зорово, на дотик. Мабуть, в обдарованих у такі хвилини з'являються геніальні полотна.

Ярослав, уже крізь дрімоту, спостеріг, що попри спогади про Варвару, в пам'яті весь час стояло обличчя Таміли. На мить здалося, що думає про ту саму дівчину. З тим і заснув.

10

На роботу Ярослав прийшов перед обідом. В кімнаті був тільки Лебідь. Геннадій Васильович не одразу відвів очі від карти, над якою схилювався.

— Щось дуже скоро ти... — озвався він. На запитання, де Чередниченко, відказав:

— Поїхав по зразки на шахту. — По хвилі додав з сумним усміхом: — Утопаючий хапається за соломинку.

Ярославові було неприємно те почути, але він промовчав.

Прийшла Войтович. Вона аж зігнулася під ношею важкого портфеля, який давно вже втратив форму і тепер нагадував торбу. Поставивши його біля столу, полегшено зітхнула і аж тоді привіталася.

— Оце сиділа досі в університетській бібліотеці,— пояснила свою відсутність. — А ви ж чого так рано з відрядження?

— Нічого там робити, — відказав Паливода. Погляд його ковзнув по шолому і шкурятянці, що висіли на вішалці. Сам господар тих речей з'явився одночасно із дзвоником на обід.

— О, та тут уся компанія! — вигукнув Гончаренко. — І до Лебеда: —А ви що, Геннадію Васильовичу, сьогодні зраджуєте їдальню?

— Ну, авжеж, — зауважила Войтович. — Він скоріше дружину зрадить.

— Іду, іду, — озвався Лебідь.

— ...Як притис мене на святі Дня геолога, — звірялася Войтович Паливоді,— аж дух забило. Мужчина! Дарма, що вже за п'ятдесят і волосин на голові, як трави на солончаку... Від нього пахло тоді дорогими цигарками і коньяком. Та й в науці щось важить. Самого Жабура підтяв. Той збирався захищати кандидатську й докторську одночасно, але після статті Лебеда в "Геологічному журналі" відмовився і вийшов на захист тільки з кандидатською.

Ярослав тим часом дістав з портфеля запис публікації, яку дала йому Таміла Андріївна... Скоро він забув про Войтович, яка щось казала, бо виявив у статті дані, що цілком підтверджували можливість існування у вугіллі нітросполук. Він пошкодував, що не міг поділитися зараз своєю знахідкою з Чередниченком... В статті також наводилися приклади препаратів, за допомогою яких можна розчинити органічні компоненти вугілля.

— ...Ну, виїздили щось? — долинув ніби крізь запону низький голос Войтович.

Ярослав підвів очі і побачив перед собою через один стіл шорстке фарбоване волосся і маленькі плечі, обтягнуті зеленою в'язаною кофтою.

— Виїздив, — озвався.

— Отже, надія таки є?

— Надія на що? — не зрозумів.

— На те, що нас не розженуть. "Саме це було б зараз дуже недоречно", — подумав Паливода, а вголос сказав:

— Передчасно щось казати.

Гончаренко в своєму темно-синьому костюмі нагадував пілота цивільної авіації: мав спокійне рум'яне обличчя, яке прикрашала біла сорочка з блакитною, під колір очей, краваткою. Від нього ще не вивітрився дух їдальні. Він сів до столу і ні до кого зокрема не звертаючись, сказав:

— Ал-ле ж і ловко нам донедавна велося. Як котам на горищі, де окорок підвішено. Захотілося їсти — стрибонув, вигриз шмат і знову мурчиш собі благодушно... Гай-гай, зняли той жирний окіст. Тепер нашому братові-котові по смітниках доведеться никати. А там 1 харч не той, і пацани з рогатками...

— Атож, — погодився Лебідь. — Кепсько стане вашому братові-котові.

— А вн до таких не належите? — поцікавилась Войтович.

— Авжеж ні. З нового року відбуваю в Мозамбік — за контрактом,

— Хе! — повеселілим голосом озвався Гончаренко. — Ви, Геннадію Васильовичу, — той же таки кіт, але в експортному виконанні... Мейд ін УРСР.

— Не треба всіх на свій копил рівняти, Гончаренку, — незлобиво зауважив Лебідь.
— Там, куди я їду, звітувати треба буде не купою мотлоху на столі, а ділом.

— Так таки й купа мотлоху... — геофізик з усіх сил намагався не виказати образи в голосі. Він став раптом дуже діловим: одягнув халат, ввімкнув паяльник і, взявши тестор, почав "продзвонювати" схему датчика.

Наступного дня подзвонив Чередниченко. Покликав геофізика. Войтович, передаючи трубку Гончаренкові, тихо зауважила:

— А ми ж тут усі на місці, як відмінники.

— Костю, коли приїде Паливода, виписуйте відрядження в Шахтарськ. Я очікуватиму на шахті... Ага, захопіть з півсотні мішечків на проби... Ти мене чуєш?

— Чую... — Гончаренко хотів сказати, що Паливода вже на місці, та Іван Олексійович поклав трубку.

Їхали цілий день. Спочатку поїздом до Донецька, а тоді автобусом до Шахтарська.

Чередниченка знайшли в гуртожитку. Він сидів за столом і читав газету.

— Молодці, що так хутко, — сказав замість привітання. Тут на пласті "к"-п'ять нарізають новий штрек. Так от, задача: спускатися щодня в шахту і, перед тим, як вибухівники проведуть відпалку, набирати зразків — прямо з забою. — Іван Олексійович витяг з піджака, який висів на спинці стільця, потертий портмоне і дістав з нього якісь клаптики паперу. — Ось, записки головного інженера в лампову, номерну та лазню... Ага, в шахті не розлучатися. Я того разу дурницю утнув, що відпустив був Ярослава одного. — Чередниченко помовчав, а тоді, кивнувши на ліжка з підбитими подушками і рушниками, сказав:

— Розташовуйтеся. Умивальник — у кінці коридору.

— Шефе, а чого так терміново? — озвався Гончаренко.

— Ой, Костю, не кликав би вас, аби не клятий гастрит... Не сприймає мій шлунок жодного харчу, крім домашнього... А зразки ж слід відбирати кожного дня, до і після викиду. Якщо такий станеться...

...Коли вже повдягались, Іван Олексійович поцікавився наслідками Ярославового відрядження. Почувши про Мучникову пропозицію, сказав з усміхом:

— Отже і їм там прикрутило... Поки що про це не може бути й мови. Ми й так ледь-ледь кінці з кінцями зводимо. А невідомо ще, що на нас чекає в новому році.

Сіра шахтарська роба нівелювала. Шахтарі відрізнялися тільки постатями. Один був середнього зросту, вгодований чоловіча, куртка ледь застібалася на грубому животі. Та попри ті статки, він виявився жвавим і беручким. "Баран", як тут називають бурильний станок, безсило борсався в його руках, всвердлюючись в вугільний пласт. Другий шахтар — повна протилежність гладкому, одяг на ньому теліпався немов на вішалці. Цей, схилившись над ящиком з вибухівкою, готував заряди. Його довгі пальці ніжно брали детонатор, стовпчик вибухівки, з'єднували їх. Паливода з Гончаренком тим часом наповнювали торбинки пробами вугілля, не без страху позираючи на худорлявого. Пласт складався з п'яти пропластків, і вони відколупували від кожного зокрема.

Просвердливши нарешті потрібну кількість шпурів, гладкий вимкнув "баран" і в тиші, яка раптом настала, запитав:

— То що скаже наука? Бути викидам чи ні?

— Наука мовчить, коли слово бере тротил, — відказав Гончаренко.

Чоловік хмикнув. Його напарник заходився начиняти щойно висвердлені шпури вибухівкою.

— Гайда вже хлопці, гайда, — заквапив гладкий.

Вони йшли обабіч вузькоколійки по свіжому дерев'яному настилу. Металеві арки, якими кріпився тунель, були ще новими, без слідів іржі. Шахтар спрямував промінь світильника на два дроти, що тягнулися від забою. Нарешті він спинився біля вибухової машинки.

— Ну, хай щастить, — сказав. — Дорогу знайдете?

— Знайдемо, — запевнив Гончаренко. Геофізик ішов попереду. Загалом він не відрізнявся мовчазною вдачею, та цього разу не озивався. В Паливоди на душі було теж незатишно. Відійшли вже далеченько, коли почули, як бухнуло і водночас здригнулася під ногами земля.

— Рвонули, — зауважив Гончаренко. — До речі, тепер я знаю, де апробувати мій датчик... У вибої. Бачив, як глибоко вони всвердлюються.

Прилад поставлю на виході з дірки і таким чином весь материнський газ пласта проходитиме через датчик.

Знову йшли мовчки. Поминули кілька відгалужень штреку. Гніт, який Паливода спершу ледь відчував на спині, дедалі давався взнаки — лямки заплічної торби впивалися в тіло, судомило плечі.

— Колего, — озвався Гончаренко, — скажи чесно, справа варта заходу?

Ярослав спрямував на нього промінь світильника і побачив на широкому замурзаному обличчі дещо іронічну посмішку.

— Ясніше, будь ласка... — попрохав.

— Ну, чи не дурно ми тут переносимо злигодні?

— А ще ясніше?

— Ну, добре, — сказав Гончаренко рішуче. — Ти переконаний, що твоя ідея — не блеф? Тільки не ображайся. Я цю думку нікому, крім тебе, не висловлював... Якось дивно виходить. Багато науковців найвищого рангу роками б'ються над проблемою викидів і тільки й дотумкали до провокаційних вибухів на пластах. А ти — хімік за фахом, по суті стороння людина, висуваєш таку сміливу концепцію.

Незатишно стало Паливоді від тих слів. На мить навіть забув про біль у плечах від лямок рюкзака.

— Тільки не подумай, що я вважаю тебе авантюристом, — в голосі Гончаренка з'явився відтінок вибачливості. — Але ж якщо все є так, як ти кажеш, то маємо найголовніше — фізичний смисл явища. А це відкриття!

— А коли й так, — озвався Паливода. — Чи, може, не всі мають на те право?

— Безперечно, мають. Але відкриття, перед тим, як ним стати, мусить пробитися

крізь міцне павутиння уявлень, концепцій, та й просто амбітності законодавців від науки. А воно міцне, те павутиння, ой, яке міцне! Не одна вже свіжа думка в ньому заплуталась.

Паливода якийсь час обмірковував те, що йому сказав Гончаренко, а тоді мовив:

— Поки що йдеться не про відкриття, а про більш-менш надійний індикатор викидів... Щоб шахтарі, приступаючи до роботи, знали, де на них чекає небезпека. А у що та наша робота згодом виллється — покаже перевірка.

Геофізик, що йшов попереду, раптом зупинився, прислухався.

— Щось не чутно повітряного потоку, — озвався.

Паливода вже й сам помітив, що в тунелі був якийсь невластивий для шахти затишок. Водночас повітря вряди-годи коливалося, як від омаху пташиного крила. Гончаренко зняв з каски рефлектор і спрямував світло в глиб штреку. Кроків на двадцять вихопилися іржаві арки і бетонні затяжки — стіни тунелю. Далі промінь розчинявся в густій темряві.

— Ходімо, — рішуче сказав Гончаренко. Та не пройшли вони й двохсот метрів, як світна пляма уткнулася в муровану із шлакоблоків стіну з великими дерев'яними дверима й люком у них. Чулося сичання. То крізь шпарини втягувалося повітря. Гончаренко потягнув за ручку, але двері не піддалися; уперся ногою в одвірки — наслідок той самий. "Охляв чи що?" — подумав Паливода і теж вхопився за ручку. Та як вони не силкувались, а двері не піддавались, немов їх цвяхами було прибито. Тоді Гончаренко взявся за ручку люка. З великим зусиллям їм удвох пощастило відхилити його. Враз вони опинилися в потужному струмені, який прямо всмоктував в отвір. Гончаренко першим поліз у ту повітряну круговерть, та щойно згорблена постать затулила метрову амбразуру люка, як велетенська сила підхопила його і пожбурлила кудись углиб, за перегородку. Гупнуло і водночас почулося:

— Паскудство!

Паливода, не довго думаючи, кинув услід колезі рюкзак і саморятівник (їх понесло немов повітряні кулі), тоді й сам приступив до люка. Зловісно засичало повітря між луткою й постаттю. Ярослава вибило, як чіп; на мить вісімдесятикілограмове тіло заширяло в ураганному струмені і вдарилося в дерев'яну перетинку, яка виросла в кількох кроках від першої. Шпигнув гострий біль у лікті: перед тим хряснули дверці люка.

— Ми в мишоловці, — озвався Гончаренко. Він уже отямився і тепер вихоплював променем із темряви арки, грубу кладку, двері й люк, герметизовані пасами з транспортерної стрічки.

Вони сиділи в тамбурі, одні двері якого були щільно припасовані, другі — абияк збиті. Тут же лежала купа крепіжної деревини і шмат вентиляційної труби з прогумованого брезенту.

— На горі десь працює потужна витяжка, — знову подав голос геофізик. — А ось це, куди ми вклепались, одна з вентиляційних перемичок.

Він підвівся з купи обапал і зробив спробу відхилити люк.

— Колосальний перепад тиску, — мовив важко дихаючи. — З одного боку вакуум, з іншого — нормальний... А ми — між тим і тим.

Вони кидалися на двері з розгону, та у відповідь тільки голосніше сичало повітря. Виснажені, повсідалися знову на купу крепіжної деревини. Гончаренко оглядав кожен закуток тамбуру, щось шукаючи. Тоді підняв шмат труби з прогумованого брезенту і став пороти його по шву. Ярослав дивився на те здивовано, не тямлячи, нащо він те робить. Та коли той запнув брезентом щілини в протилежній від люка перегородці, ураз збагнув. З тим відчув, як у вухах щось клацнуло. Він підійшов до дверей і з силою, але відхилив їх.

— Але ж і метикуватий ти, колего! — вигукнув Паливода.

— Я тебе завів у цю пастку, я ж тебе з неї і вивів, — відказав вдоволено геофізик, впрягаючись в лямки рюкзака.

За тиждень приїхала Войтович. Пообідала з ними в шахтарській їдальні і, забравши проби, яких назбиралося вже чимало, майнула на інститутському РАФі в зворотну дорогу. Повідомила тільки, що Івана Олексійовича поклали в лікарню з гастритом, а Лебідь готується в Мозамбік.

А ще через три дні чергова гуртожитку покликала Паливоду до телефону. Дзвонила та ж таки Войтович. Вона була вкрай лаконічна:

— Колего, Наталка всі проби проаналізувала. Є кілька з критичним вмістом нітрогруп... — і перелічила п'ять останніх проб, які вони відібрали в день її приїзду. — Чередниченко радить побалакати з директором шахти.

На запитання, чого не зателефонував сам Іван Олексійович, сказав, що він усе ще в лікарні. Хоча дзвонить і цікавиться аналізами щодня.

11

Олена Миколаївна, не кваплячись, попрямувала до президійного столу. Зі спини вона нагадувала велетенську краплю або знак оклику — мала великі, обтічної форми, плечі, вузькі стегна, тонкі ноги. Взуття носила просторе, від чого складалося враження, що та крапля на підставці... Вона спинилася біля столу і, перед тим як сісти, окинула всіх серйозним материнським поглядом. З виду вона була просто огрядною сорокап'ятирічною жінкою з важким бюстом. Мабуть, і плечі її заокруглилися від отого щоденного тягара. Світло-каштанове, прибите сивиною волосся, яке давно вже не знало перукаря, свідчило, що ця жінка не має змоги марнувати дорогоцінний час на салон зачісок, як ота аспірантка Оката, що звітує зараз про свою роботу на вченій раді. Олена Миколаївна добре вписувалася в місце головуєчого за довгим столом. Вираз обличчя, постать підносили її становище над просто офіційним — вона скоріше нагадувала велику матір, у якої багато дорослих дітей і з якими в неї доволі клопоту.

Оката скінчила говорити і, згорнувши в рурку аспірантський план, сторожко поглядала на головуєчу. А та німувала, скельця її окулярів в тонкій позолоті блискали то на одного, то на іншого науковця — їх сиділо в залі трохи більше двадцяти. Але бажаних виступити не виявилось. Тоді заговорила сама Олена Миколаївна.

— Це добре, що ви на відмінно поскладали кандидатські. Але, як кажуть, це

необхідне, але не достатнє. Скажу вам прямо — мало працюєте-Мало!

Таміла Андріївна підняла заклопотані очі і побачила спрямовані на себе грубі лінзи окулярів. Ті лінзи потворили очі Олені Миколаївні, робили їх лупатими й маленькими, схожими на очиці рака чи павука.

— Дозвольте... — Панько Семенович, що сидів у кінці залу, звівся на рівні.— Мо', що повз вуха пролетіло... Так ви, Таміло Андріївно, виконали аспірантський план чи не виконали?

— Виконала, — притишено озвалась Оката.

— А, може, теє... Даруйте, може, ви його виконали за рахунок якості? Га, Олено Миколаївно, у вас є сумніви щодо якості експерименту аспірантки Окатої?

— Ні, я цього не казала... — В голосі Ченко вчувалася прикрість.

— Отже науковий план Таміла Андріївна виконала, якість експерименту не викликає сумніву... Так чого ж вона, по-вашому, мало працює?

— Бачите, аспірант — людина творча. Наука повинна його захоплювати. — Голос жінки раптом став мрійливим: — От, пригадую, свої аспірантські літа. Я не те щоб у кіно ходити, я поїсти забувала. В мене в дослідницькій стояла канапа, як у лікарняних кабінетах, так я на тій канапі часто й ночувала. Чоловік, бувало, жде, жде вдома, а тоді не витримає та й з'явиться десь опівночі. А в мене саме робота кипить... Пройдіться-но тепер, Паньку Семеновичу, повз інститут годині, скажімо, о восьмій вечора, та погляньте на вікна, де працюють аспіранти. В них темно. Наука, бачите, відпочиває. А вона не повинна відпочивати! А ще гірше, коли наука має суперницю. Не подумайте тільки, що я проти самодіяльності. Самодіяльність — друге, культурне, так би мовити, лице інституту. Але коли самодіяльність переходить у професіоналізм, то тут ви мені даруйте. Одне йде на збиток іншому — незаперечна істина.

— Не така вже ця істина й незаперечна. — Важка нижня губа та приплюснутий ніс надавали обличчю Панька Семеновича дещо глумливого виразу. — Он Бородін свого часу був відомим хіміком, а математик Льюїс Керролл дав людям "Алісу в країні чудес". Я вже не кажу про Леонардо да Вінчі...

— Ну, Оката — не Бородін і не Леонардо да Вінчі,— зауважив Мучник.

— А вам звідки відомо, хто вона така, колего Мучник? — В голосі Панька Семеновича вчувалося роздратування.

— Годі-бо вам, Паньку Семеновичу, — тихо попрохала Таміла, яка сиділа поряд зі старим. Панько Семенович грузько опустився в крісло.

— Старий я вже, золотко, а от ніяк не звикну до цього войовничого міщанства. Мало того, що самі плюють на все, крім харчу та всіляких вигод, так ще й від інших вимагають того ж.

— Прощу слова... — підняв руку Мучник. — Справа не в тому, що Оката мало працює. Просто не видно її роботи. Так. Аспірантський план вона виконала, робота, судячи зі статті, що недавно з'явилася в журналі, їй удалась... Ну, то й що? Яка з того користь відділу? Від нас вимагають зараз не пояснень, яким чином у вугіллі з'являється газ, а скільки його знаходиться в певних вугільних товщах... Он лежать сотні проб із

свердловин, а сорбцію робити нікому. Чом би цим не зайнялись аспірантці Окатій, га?

— Іншими словами, ви пропонуєте мені змінити тему дисертації? — Підвелась Таміла.

— Чому ж змінити? Спрямувати її трохи в інше русло.

— Сьогодні ви пропонуєте зайнятися сорбцією, бо її нікому робити — Макогонова звільнилась, а завтра — ще бозна-чим. Я не згодна. Тему моєї дисертації затверджено вченою радою інституту.

Того дня Таміла вперше відчула себе чужою в своїй маленькій дослідницькій. Кімната ця з витяжною шафою, блискучими демпферними вагами та газоаналізатором давала притулок багатьом поколінням аспірантів, але всі вони проходили крізь неї, немов крізь коридор. Несталість, хисткість свого становища відчувала Таміла Андріївна. Навіть з'явилося відчуття, що їй вкоро доведеться покинути цю кімнату. А шкода, вона вже звикла до неї, до галуззя за вікном, на якому так затишно спинити погляд, коли щось обмірковуєш... Руки не лежали ні до чого, але вона все ж спромоглася одягти халат. Пій-малася на думці, що дивиться на себе в люстро, як на сторонню людину: обличчя бліде, як із зими — аспірантські вакації вона провела в цих стінах, навіть до мами не їздила. Вперше відзначила в своїй зовнішності якусь невідповідність, навіть штучність. Довго не могла втямити, в чому вона, та нарешті зрозуміла: жовте волосся й зелені очі. До цих очей було б природнішим її темне волосся. Вона посміхнулась, пригадавши, як бабуся кпинила з неї в дитинстві, казала:

"Сатана — зелені очі".

Почула в коридорі кроки. Не постукавши, зайшов Мучник. На свіжовиголоеному обличчі виграла бадьора посмішка.

— Розгнівалась, га? — Він підійшов досить близько і втупився в неї сірими, майже безбарвними, очима. Мучник взагалі мав звичку підходити надто близько.

Таміла нічого не відповіла, лише невизначено стелула плечима і сіла до столу — принаймні він тепер не зможе близько підійти.

— Не сердься. Нічого лихого ми тобі не зичимо. На сорбції теж можна зробити дисертацію.

Як на сорокап'ятирічного чоловіка він не був надто вгодованим, до того ж просторий сірий костюм під колір сивіючого волосся ховав найменші вади фігури. Його випещене лице було бадьоро-привітним.

Таміла сказала:

— Дотримуючись сентенції Олени Миколаївни, аспірант — людина творча. Наука його мусить захоплювати. А ваша сорбція мене навряд чи захопить. Та й чого б то я мала ні сіло, ні впало кидати свою роботу й виконувати вашу? Візьміть на місце Макогонової техніка і він любісінько даватиме вам по десятку аналізів на день. До речі, це вам дешево обійдеться.

— Гаразд, поясню. Нам потрібна зацікавлена людина, а не просто виконавець. Щоб з часом ця людина узагальнила матеріал і написала звіт. Розумієш? — Мучник для переконання знову зазирнув їй у вічі, але помітив там лише лихі вогники. — А звіт — то

дисертація... І тобі добре, і тему витягнемо.

Якусь мить вона заклопотано розглядала фотокартки під склом, тоді мовила:

— Я подумаю.

— Тут нічого думати, Таміло! Такі пропозиції випадають не кожному аспірантові.

— Я подумаю, — повторила вона. — Подумаю. Але не певна, чи зможу пристати на вашу пропозицію. До того ж я не можу вирішувати це питання сама. Мушу порадитися з шефом.

— Про шефа не хвилюйся. Ми з Оленою Миколаївною недавно відвідали його в лікарні і пояснили ситуацію. Ось його слова: "Це питання може вирішити тільки сама Таміла Андріївна".

— Чи не здається вам, що ви з Ченко готуєте мою згоду в не дуже чесний спосіб?

— Що ти маєш на увазі?

— Спершу в мене за спиною робите спробу заручитися підтримкою шефа. А потім, коли він залишає мені право вирішувати самій, Ченко вдається до шантажу... Не робіть великих очей. Її виступ на вченій раді інакше й не назвеш. Людина з густою кримською засмагою на лиці закидає ледарство людині, котра аспірантські вакації провела в цих стінах. Навіть самодіяльність пішла в хід. Бридко було слухати... А оте просторікування про науку! З такими переконаннями в її роки слід бути принаймні членом-кореспондентом, а не кандидатом технічних наук.

— Що за нісенітницю ти кажеш? Ніхто й гадки не мав діяти за твоєю спиною. — В бархатистому баритоні Мучника струмувало щире обурення. — Розмову цю з шефом ми завели цілком випадково — Макогонова-бо звільнилась: ну, він і поцікавився, що ми гадаємо робити далі. Ось Олена Миколаївна й запропонувала твою кандидатуру.

Таміла раптом подумала, що голова Мучника нагадує їй голову лева. Над чолом — копиця сивіючого волосся, акуратна, немовби підбита з боків вітром. Перед тим, як зайти до неї він, мабуть, ретельно причесався. Він таки симпатичний чоловік, хоч і ділок. В усьому шукає вигоду.

— Та добре вже, добре. Я подумаю...

...Коли за Мучником причинилися двері, Таміла на мить дала волю почуттям. Але тільки на мить... Витерла дві сльози, які прокреслили на щоках ледь помітні сліди від туші, і стала обмірковувати ситуацію. Вона й раніше вловлювала в материнській суворості очей Ченко дивний блиск, який однаково можна було вважати і як настороженість, і як заздрість немолодої вже жінки. З часом, коли Олена Миколаївна довідалася про друге, так би мовити, життя Таміли, до невизначеного блиску її оливкових очей додалася ще й злість. Щоправда, вона маскувалась під осуд: мовляв, слід займатися чимось одним. Але Таміла вловлювала шостим відчуттям, що то була таки злість. Не могла збагнути тільки джерела її — чи йшла вона від звичайної заздрості, а чи від чогось значно гіршого... Якщо донедавна ставлення Ченко до Таміли обмежувалося лише виразом на обличчі, непевним блиском очей, то тепер воно змінилося в напрямку практичної дії, яку коротко можна було сформулювати так: збити з доміанти (по-народному "з плигу"), а відтак перешкодити як у науковій, так і в

мистецькій діяльності... На мить згадався недавній концерт, просвітління на лицях людей, подив і захоплення в очах нового знайомого. Чи доведеться їй ще, бодай раз у житті, зазнати такої уваги?.. Вона раптом згадала, що на ній робочий халат і, підійшовши до витяжної шафи, розгорнула пакунок з вугільними пробами, які залишив їй Паливода.

12

Директор дивився на них з-під лоба. На широкому вилицюватому обличчі вгадувався вираз настороженості. А в примружених волошкових очах Паливода відзначив іскринки, які він помічав у багатьох шахтарів, і які свідчили про здатність моментально оцінювати ситуацію і так же моментально на неї реагувати. Директор мав коротку жилаву шию, на якій не сходився комірець. Краватку було пов'язано абияк. Всім своїм виглядом він ніби запитував: <>

— Ми з інституту, — сказав Гончаренко.

— Команда Івана Олексійовича? — директор, здавалося, не цікавився, а стверджував. — Щось не так?

Гончаренко виразно подивився на Паливоду і той, розгорнувши рурку міліметрового паперу, сказав:

— Не сьогодні — завтра на пласті "к"-два має статися викид. — Він поклав на стіл смужку міліметрівки, на якій в масштабі було намальовано штрек і позначено місця відбору проб. — Ось тут.

— Але ж на цьому крилі завжди було спокійно, — сказав директор і Ярослав відзначив, що в очах у нього погасли блискітки, що свідчили про здатність миттєво реагувати, і натомість з'явилася допитливість.

— Тепер не буде, — сказав Паливода і сам сторопів від упевненості, з якою він те промовив. Гончаренко подивився на нього здивовано. Директор пошкріб білясту лисіючу голову, запитав:

— А де Іван Олексійович?

— Хворів, — озвався Гончаренко.

— Викид станеться в момент відпалки чи?.. — Він подивився на них уважно, і вони зрозуміли, що саме він не договорує.

— Цього ми не можемо сказати, — відповів Паливода.

Вони наближались до вибою — Паливода, Гончаренко і двоє шахтарів. Гончаренко допомагав нести "баран", а Паливода — ящик з вибухівкою. Гладкий шахтар, котрого звали Іваном, кивнув на полицю під стелею штреку, на якій стояли квадратні посудини, звернувся до напарника:

— Ти ба, Дядю, примостили вже каструлі з пилом. Ма'ть, пахне смаженим.

Ярослав подумки відзначив, що директор таки повірив їм і наказав нічній зміні поставити неподалік від вибою ящики з інертним пилом. Якщо викид, справді, станеться, то газова хвиля, перекинувши ящики і змішавшись з інертним пилом, уже сама не вибухне. Зрозумів це і Гончаренко. Він повів світильником у бік Паливоди, хоча нічого й не сказав.

Робота почалася так само, як і багато днів до того. Дядя чаклував над вибухівкою, а гладкий заходився з'єднувати "баран" із шлангом, по якому подавалося стисле повітря. Ярославові ж не виходило з голови запитання директора: "Викид станеться в момент відпалки чи?.." Далі слід було розуміти: "чи в момент дії інструмента на вибій?" Коли б знати в якому саме про-пласткові міститься найбільше нітросполук, то можна було б порадити Іванові не чіпати його, а висвердлювати шпури в сусідніх. Але, на жаль, Войтович переказала середньопластові дані... Тим часом вони з Гончаренком відколупували шматочки вугілля, занотовували на клаптиках паперу "прив'язку" і клали те в окремі торбинки.

Іван не поспішав свердлити. Він приплюхувався, припадав вухом до пласта, прикладав долоню. Нарешті озвався:

— Дядю, а ходи-но... В тебе руки чутливіші. Вибій сьогодні здається мені теплішим ніж учора.

Вибухівник став щупати кожний пропласток окремо. Він мав довгі і якісь нервові пальці. Нарешті сказав:

— Помисливий ти, Йване... — І приступився до ящика з вибухівкою.

Іванова помисловість передалася й Ярославові. Спостерігаючи тоненький струмок вугільного штибу, що цібенів з-під свердла, він відчував, як з дна його свідомості піднімається щось важке й темніше за саму темряву. Те почуття було пізнане ним з п'яти років, коли він — дитя ще — заблукав у підвальному лабіринті висотного будинку. То був страх.

Вони віддалилися від вибою метрів на двісті, зупинилися біля вибухової машинки.

— Зажди, Дядю, — озвався Іван до напарника, який заходився з'єднувати дроти. — Мо', далі одійдемо? — І полоснув променем по обличчях Паливоди й Гончаренка. — Га, брати? — звернувся до них.

Ярослав устиг помітити, що в очах шахтаря не було ні страху, ані настороженості, а тільки іскрилися оті особливі блискітки, що свідчили про здатність миттєво оцінювати ситуацію і так само миттєво на неї реагувати.

— Не пущай ветри, — відказав Дядя.

— Може, й справді, слід би подалі... — озвався Гончаренко.

— Авжеж, — наполягав Іван, відчувши підтримку. — І дільничний сьогодні застерігав...

— Як, громада, так і я, — добродушно погодився Дядя і, від'єднавши дроти, взяв машинку.

Спершу трусонувало землю, а тоді гухнуло. Звук був схожий на глухий грім. Крізь щілини в затяжках посипалась порода.

— Брати, — ноги в руки! — хрипко крикнув Іван і кинувся бігти, зриваючи на ходу кришку саморятівника.

Ярослав відчув, як клацнуло в вухах, а тоді їх стало прямо витискати. Здавалося, за спиною рухається величезний поршень. Пробігли з півсотні метрів і гулькнули слідом за Іваном в бічний ходок. В обличчя повіяло свіжим повітрям. Скоро Іван спинився і

кучеряво вилаявся.

— ...Га, Дядю, а я що казав! — Він, здавалося, радів, що вийшло по-його. — Сьогодні вибій був таки тепліший ніж учора... А що на те наука?

Паливода й Гончаренко повели один на одного променями, але промовчали.

— Наука з переляку забула покидати заплічні торби, — озвався Дядя. І додав повчально: — Хлопці, в таких випадках кидайте все, крім саморятівника.

Раптом в променях світильників заискрився пил і водночас стало важко дихати.

— Пішли, брати, — заквапив Іван. — Треба ще на-гора подзвонити.

Їхня кімната в інституті здалася Паливоді тісною й незатишною. На столах — купи звітів, книжок, журналів, по кутках — рулони креслень. Та й постать Лебедя — згорблена над картою немов докір... Але добрий настрій і товариський дух, що запанували тут з самого ранку, скоро зробили ті незручності невидимими.

Розповідав Гончаренко. Змарніле обличчя Івана Олексійовича дедалі оживало. На ньому навіть з'явився рум'янець. Вислухавши про підозри свердляр Івана, він зауважив:

— Старі шахтарі відчують небезпеку. І справа не в тому, що їх настрахав дільничний...

— До речі,— озвався Паливода, — там, в вибої, мені вчувався якийсь запах. Досі не можу пригадати чим пахло, але таки пахло — чимось знайомим.

— Мабуть, переляком, — озвався Лебідь. Гончаренко хихикнув, зауважив:

— Я здогадуюсь чим пахне переляк, але такого там ми не чули.

Не приховувала оптимізму й Войтович. Вона походжала в новозв'язаній сукні від дверей до вікна, немов на помості будинку моделей. — Але ж і колеги! Я пишаюсь вами! — добродушно іронізувала.

— Ми, Валю, теж пишаємося тобою, — казав Гончаренко. — Щоб зв'язати таку сукню, слід мати неабиякий хист.

— Так? — Жінка кокетливо повела каштановими очима на геофізика. — Вважаєш нічого собі вийшло?

— Не те слово! І колір салатний — тобі до лиця.

Припинив потік благодушності Чередниченко.

— Ти й тепер вважаєш, що заявляти про твій показник передчасно? — звернувся він до Паливоди.

— По-перше, не мій, а наш, — відказав Ярослав. — А по-друге, з часу нашої з вами розмови на цю тему не змінилося нічого. Як і тоді, немає прямих доказів, що саме нітрогрупи виконують роботу викиду. До того, як вийти з цим показником на люди, слід мати підтвердження нашого методу бодай одним якимось іншим. Ну, хоча б спектральним.

— А що чути з тієї організації, куди ти їздив? — поцікавився Іван Олексійович.

— Мовчать поки...

— То виписуй відрядження і — з богом.

З інституту Таміла вийшла о восьмій вечора. Каштани перепліталися вгорі кронами, роблячи й без того вузьеньку вуличку схожою на довгу тінисту альтанку. Вітер враз обхопив стан Таміли, затріпотів тонкою батистовою блузкою, пустував у волоссі.

У кав'ярні "Пінгвін", в наріжному будинку за триста кроків від інституту, крім морозива, можна було з'їсти тістечко чи бутерброд із склянкою міцного чаю. Здаля кав'ярня нагадувала великий акваріум з людьми; завітати до неї закликали семеро майстерно зроблених пінгвінів. На грудях кожного з них горіла відповідна літера назви кав'ярні.

Порівнявшись з вітриною, Таміла побачила Панька Семеновича. Старий спроквола щось жував, запиваючи вряди-годи ковтком якогось напою. Він, мабуть, розмірковував над чимось невеселим, бо місце постійної іронії на його старому обличчі поступилося неухвалюваності. Таміла дивилася на згорблену самотню постать і її охоплювало співчуття. Цей добряга, який з дитячою довірою тягнеться до кожного, хто потребує допомоги, сидить зараз самотній, не потрібний нікому. Вона рішуче попрямувала до його столу.

— Непогане містечко для побачень, — мовила, підсідаючи. — А де ж вона? Запізнюється?

— Це гарні жарти, дитя моє, — обличчя його враз проясніло. Таміла вловила в ньому вдячність. — Та кажіть-бо, кажіть. Таке приємно слухати.

— Ага, я отак розважатиму вас теревеннями, а там, гляди, вчепляться мені в патли...

Офіціантка, угледівши свою постійну відвідувачку, спинила на ній запитальний погляд. Таміла підняла два пальці, мовляв: дві порції.

— А, будь-що-будь, — продовжувала вона. — Хай не запізнюється — адже ви на вісім домовлялись? Так?

— Так, на вісім. У неї були чорні, мрійливі очі, біле, мов з гіпсу, обличчя і стрункий, як у вас, дитя моє, стан.

— Щось я не втямлю. Ви кажете про неї в минулому часі?

— В далеко минулому! Років сорок п'ять тому це було. І уявіть собі, Таміло, у цій же кав'ярні... — Старий уперше назвав її по імені; до цього він казав на неї "золотко", "дитя моє", "Таміло Андріївно". — Атож, саме тут. А поряд, на розі, був кінотеатр "Серп і молот"...

— Ну й де ж вона зараз, та щаслива смаглявка?

Тієї ж миті Таміла пошкодувала, що запитала. Обличчя сусіда по столу поїнялося болем. Він на хвилюк замовк, а тоді мовив, не підводячи очей:

— Я був на фронті, а вони при евакуації потрапили під бомбардування. Вона і двоє наших дівчаток...

Офіціантка поставила перед ними дві порції "ескімо", политого малиновим сиропом.

— О! Що це ви надумали! — Панько Семенович театральні розвів руками, проте в постаті його було більше природного трагізму ніж театральності.

Таміла підвела на нього очі, мовила притишено:

— Даруйте за те нерозумне запитання.

— Та нічого. Я сам почав... Слухайте, а чого це на вас напосілась Ченко?

— Хотять з Мучником щоб я сорбцію їм робила.

— Тільки це? — задумливо примружив очі старий.

— Понабирали госпдоговірних тем, а виконавців катма. От вони й хотять на мені виїхати.

Якийсь час вони сиділи мовчки. А тоді озвався Панько Семенович:

— Може, я помиляюсь. Але мені здається, що стосовно вас Олена Миколаївна проводить якусь політику. В чому вона — та політика — важко сказати. Але вона є...— Поміркувавши, старий додав: — В мої часи таких людей, як Ченко, було дуже багато. Я їх нюхом чую.

— Мені й самій це приходило в голову, — звірилась Таміла. — Але ж мусить бути причина для такої політики. А її немає. Тій жінці я нічого лихого не зробила — ні словом, ні ділом.

— Е-ех, золотко ви моє... Для таких людей, як Ченко достатньо й того, що ви є на білому світі — не така як більшість, так би мовити, нестандартна. Вам це важко збагнути. А на моїй ще пам'яті за аналогічну нестандартність людей відсилали дуже далеко й дуже надовго... А Олена Ченко — донька свого батька, котрий, попри ступінь кандидата наук, до кінця днів не знав як в'яжеться краватка. В кітелі й помер. Єдине, що він пестив у своїй зовнішності, так то вусики.. — Старий нарешті взявся до морозива. — Заженете ви мене, дитя моє, в лікарню. Після чаю — морозиво.

— Ви не схожі на людину, по якій сумує лікарня.

— Та й майстриня ж ви казати приємні речі,— усміхнувся Панько Семенович. — Ех, струсити б з моїх плечей років так десятків зо три. — Його плечі здригнулися, неначе він, справді, щось струшував. — Слухайте, а де той бородань? Паливода його прізвище, коли не зраджує пам'ять.

— Не чути щось.

— Апостол.

— Чого апостол?

— Бороду має апостольську. І ще спокоєм якимось від нього віє. В погляді, в голосі... Примітний чоловік. — Старий клепнув по кишенях чорного, старомодного піджака, дістав цигарки й запальничку. Та, згадавши, де вони сидять, поклав те на стіл.

Таміла зараз тільки завважила, що стіни й стеля абсолютно чорні, немов би їх викладено з вугілля. Білими тут були тільки уніформа офіціанток, та одяг на декому з відвідувачів.

Коли вони вийшли з кав'ярні, була дев'ята. Давно вже стемніло і в вітринах спалахнув неон. Якийсь час вони йшли мовчки, а потім, на розі, Панько Семенович зупинився.

— Мені сюди, — сказав він. — Запросив би вас на чашку кави, так пізня ж година.

— Та й не гоже самотнім чоловікам водити на квартиру дівчат, — мовила Таміла, лукаво посміхаючись. — Балачки підуть...

Старий вдоволено хмикнув.

— Атож, не гоже, золотко. — Тінь смутку вперше стерлася з його обличчя.

Простуючи вулицею, Таміла відчула легке тремтіння. Вечори вже стали прохолодні й вітряні. Хмари, немов зграї перелітних птахів, тікали на південь. Вони проносились повз місяць, як повз нічний маяк, не полишаючи сліду в ультрамариновому небі.

Коли наблизилась до дому, з лави, що біля парадного, підвівся чоловік у темній парі і попрямував їй назустріч. Вона його одразу впізнала, по постаті — міцній, трохи вайлуватій.

Він привітався.

— О! Добрий вечір... — Від потиску його руки її пройняв дрібний дрож.

— Двічі заходив до вас у п'ятдесят другу, але там було замкнено. — Він ніби вибачався за пізній візит. — Якщо не поспішаєте, ми могли б з півгодини посидіти в сквері.

— Чого б я мала поспішати...

— Вам поталанило з житлом. Це щастя мати перед вікнами такий тіnistий сквер.

Вони сіли на лавці під великим кущем жовтої акації. Крізь галуззя дерев було видно весь Тамілін будинок. Шелест верховіття накочувався періодично, мов хвилі, а в перервах між подувами вітру сквер завмирав, до слуху навіть долинав вуличний гул. Вони сиділи зовсім близько. Таміла скулилась, обхопила себе руками; вона не могла збагнути, від чого її трусить: від прохолоди чи від нервового збудження.

— Коли стемніло, я кілька разів заходив у сквер і дивився чи не засвітилося ще у вас. Але не знав, який саме балкон ваш — другий чи третій від рогу.

— Не другий і не третій, а четвертий, на восьмому поверсі. Он... — Вона показала поперед себе в прогалині між галуззям.

Він прихилився, дивлячись у напрямку руки, торкнувся її плеча. Нараз ніби скам'янів, відчувши тремтіння. А потім повернув до неї обличчя — вона навіть відчула запах лосьйону, яким змочуються після гоління, — заклопотано мовив:

— Бачите, який неухажний ваш колега а... Витяг у холодну ніч і спокійнісінько дає тремтіти.

"А чого ж він такий неухажний..." — подумала Таміла. Вона дивилася в його лице і її вже не трусило, а колотило. Ярослав розстібнув піджак і, присунувшись щільніше, накрив полою їй спину і плечі, а тоді легенько пригорнув.

Сиділи так довго. Жоден не зронив і слова. В паузах між подувами вітру з чийхось відкритих дверей на балкон долинули слова диктора — по телевізору повідомляли програму передач на завтра. Таміла звела очі й зустрілася з ним поглядом. Тієї ж миті він пригорнув її, і вона, в напівзабутті, відчула на своїх устах тепло його вуст.

Раптом він підвівся і, скинувши піджак, накинув їй на плечі.

— Пішли, Таміло, бо мене в готель не пустять, — мовив несподівано практичним голосом.

Вона мовчки встала. Піджак їй був майже до колін. В ньому зберігалось тепло його тіла і незнаний досі затишок.

У парадному яскраво світилося. Таміла відзначила, що борода в Ярослава стала

значно коротшою і статурою він схуд, постать не псували навіть вузьенькі білі підтяжки. Він узяв її за плечі, наблизив до себе.

— Дивно... — мовив. — Очікуючи на тебе, я і в гадках не мав, що ти можеш бути десь на побаченні...

— І помилився. Я йшла з побачення. — Вона усміхнулась, помітивши як укрилося прикрістю його обличчя. — Правда, кавалер мій був трохи підтоптаний — йому недавно виповнилося сімдесят... Але він ще нічого собі, розумний...

— Панько Семенович?

— Ага. Ми з ним їли морозиво в кав'ярні "Пінгвін". Він самотня людина.

— До речі, про самотніх людей... Я б теж хотів, щоб зі мною їли морозиво. Можна в тому ж кафе. — Він глянув на годинник, додав: — Треба йти.

— На добраніч! Я чекатиму на тебе завтра.

Була восьма ранку. На тумбочці поряд стояв нічник, накритий рушником — він накинув його, щоб не розбудити сусіда, коли прийшов опівночі. А сусід уже зник. На столі стояв його термос, коробка цукру і повна попільничка недокурків. "Шкода, що вже пішов. Хотів би побачити, що то за мурло цілу ніч спати не давало — хропіло".

Ярослав довго хлюпався під краном, розтирався вогким рушником, аж поки відчув бадьорість. Потім пішов у службову кімнату і ретельно випрасував штани.

Кращими за люстро були очі коридорної, коли він приніс ключ. Вона окинула його поглядом з голови до ніг: перед нею стояв високий молодий чоловік в темно-коричневому костюмі, з незаймано білим комірцем сорочки і акуратно пов'язаною краваткою. Вигляд довершувала шляхетна борідка, та чорне, ледь-ледь хвилясте волосся, розділене над лівим оком білою ниткою проділу. На її прибитому вже роками обличчі він читав німе захоплення. Прямуючи до сходів униз, відчував, що його вид зі спини є також предметом детального вивчення. Не зважаючи на кошмарну ніч, з готелю він вийшов у доброму гуморі.

Тролейбус підкотив до зупинки майже порожнім. Ярослав, розглядаючи в вікно вулицю, раптом піймався на думці, що зовсім не думає про долю зразків, котрі надавали ваги його чорному портфелю. Думки й почуття були до краю виповнені вчорашнім вечором. В обіймах все ще тремтіло гнучке тіло Таміли, а в пам'яті не згасав благальний погляд очей, коли він сказав, що вже треба йти.

По тому, як швидко долинуло з другого боку дверей "прошу", Ярослав зрозумів, що на нього вже давно чекають. Вона стояла біля дверей, у тій самій сукні, в якій він бачив її на концерті.

— Доброго ранку!

— Доброго... Але це вже далеко не ранок. Її гінка постать і по-дитячому відкрите лице, на якому було знати і радість, і подив, викликали в нього невтримне бажання приголубити. Але він тільки мовив:

— Таміло, тобі ніхто не казав, що ти найчарівніша дівчина на світі?

На мить вона розгубилась, а потім в очах спалахнули знайомі вже йому зелені вогники.

— Ні,— мовила червоніючи. — Такого мені ніхто не казав.

— От і добре.

Вона вже опанувала себе, запитала з усміхом:

— Чого ж добре?

— Бо я перший, хто це помітив. А першість завжди нагороджувалась. Такий закон.

— О-а! Так, так... — Вона звелась навшпиньки і, обвивши руками його шию, поцілувала. Навіть не поцілувала, а легенько торкнулася вустами його губ, і враз відсахнулась, бо в коридорі почулись кроки. Але тривога була марною — хтось пройшов мимо.

— Сідай, — показала на стілець біля столу. — Листа мого отримав?

Він ствердно кивнув, мовив:

— Тобі, мабуть, цікаво буде знати, що припущення наше підтвердилося. Ми навіть угадали місце викиду... Знаєш, усе, чим я досі займався, здається мені тепер не вартим уваги. Навіть дисертаційна робота. Як сказав один з моїх опонентів, вона "має певний науковий інтерес". І тільки. А тут — живе діло. Я бачив місце, де вбило забійника... Сіра бетонна перегородка, що відокремлювала місце викиду від тунелю. Вона нагадувала склеп...

Він розповів про те, як вони з Гончаренком потрапили у вентиляційну пастку і як потерпали того дня, коли стався викид.

Таміла сиділа навпроти і ловила кожне його слово. Коли ж він на хвилю замовк, озвалась, тамуючи тривогу в голосі:

— А могло б статися так, що вугілля обвалилося від свердла?

— У цьому випадку воно не обвалюється, а вибухає. Взагалі ж, як я пізніше довідався, таке трапляється надзвичайно рідко... Викид провокується не свердлом, а зарядом. Що й сталося. Найбільша ж небезпека загрожує тому, хто працює відбійним молотком або на комбайні.

— Я домовилася про спектральні аналізи. Якщо, звісно, тебе це ще цікавить.

— І більше ніж будь-коли, сказав Ярослав.

— Але готувати для аналізу проби нам доведеться самим. А це копітка робота.

Паливода раптом завважив, що з її лиця непомітно зникли і вираз дитячого подиву, і навіть радість. Воно стало просто діловим, як тоді, коли він вперше прийшов у цю кімнату. Того ділового виразу не послабили навіть п'ять апельсинів, які він виклав з портфеля. Вона тільки сказала:

— О-о! Які великі!

14

Коротенькі ноги розгодованої такси вигнулились під вагою довгого тулуба, пересувались украй повільно, ніби собака ніс на собі важкий тягар. Пес шнирив вологим носом під кущами, в траві, нарешті присів. Цей інститутський палісад був йому й за туалет, і за майданчик для розваг, де він міг качатись на спині, радісно повискуючи. Рівно о пів на дев'яту господиня прищіпала до нашійника пасок і вони виходили "дихати повітрям". Одному це треба було для двох уже зазначених причин,

іншій — щоб на самоті, в тиші тісної вулиці, дати раду думкам. А тих думок — хоч греблю ними гати. Відколи шеф потрапив до лікарні, весь клопіт звалився на її плечі. Та й хіба мусило бути інакше? Вона — найдавніший працівник відділу, перший помічник шефа з усіх організаційних питань... Правда, є й постарші, хоча б той же Панько Семенович, але то вже, так би мовити, спрацьований матеріал, пенсіонер. При його літах з відділом у сорок чоловік не впоратись.

Олена Миколаївна подумала, що цей шматок асфальту — від інституту і до її дому — вона топче вже десятки років: з дня, в день, із місяця в місяць, із року в рік. За винятком короткого літнього місяця відпустки, коли відпочиває в Криму. Чотириповерховий будинок, в якому вона мешкає, зводився одночасно зі старим корпусом ще до війни, і призначався для науковців. Його квартири, в порівнянні з сучасними, мають великі вигоди: високі кімнати, просторі кухні, ванни — плавати можна. Вже те, що Олена Миколаївна мешкає в цьому будинку, дає їй моральне право думати про себе, як про потомственного вченого, їй іноді здається навіть, що вчений ступінь кандидата технічних наук, як і трикімнатна квартира, перейшла їй у спадок від батька, котрий помер п'ять років тому від астми. І вона носить цей ступінь гордо, як титул, дарма що вже багато хто з її ровесників стали докторами наук, вона їх не поважає. "Вискочками були, вискочками й лишилися, — любила казати Олена Миколаївна своєму чоловікові. — Інтелектом треба вродитись". За приклад вона брала свого шефа: "Це якийсь унікум! Передплачує французькі, англійські, німецькі газети!"

— Гей, Майкле, тобі там нічого робити! — суворо каже Олена Миколаївна, хоча в тій її суворості більше материнської турботи... — Там, песе, на тебе машина наїде.

Собака проте не поспішав сходити з бруку. Він недовіжливо підвів морду, ніби питаючи: "Хіба ти забула про ті два знаки "в'їзд заборонено" з обох кінців вулиці?" Така неслухняність власного собаки не додала їй настрою і вона, зійшовши з хідника, прищепнула до нашійника пасок.

— Так буде краще, — промовила.

Пес, зрозумівши, що його свобода тепер вимірюється довжиною паска, перевальцем пішов поруч: ніби копіював ходу своєї господині. Це був вишколений пес. Він чимось нагадував ходячу сосиску. В Майкловому родіві, який Олена Миколаївна зберігала в домашньому сейфі, значилися всі його гнучкотілі, клаповухі пращури до сьомого коліна. Коли хтось із знайомих дивувався, бачачи, як Майкл тягне господині її пантофлі, щойно та починала скидати черевички, Олена Миколаївна казала тільки одне слово:

"Порода!" Що й казати, вона пишалася генеалогічним деревом свого собаки.

— А постривай-но, любчику, — мовила жінка, зупиняючись навпроти вікна, в якому вже світилося. — Здається, моя критика не полетіла за вітром... Дев'ята година, а вона ще в інституті.

Олена Миколаївна, не відщіпаючи паска, пустила собаку в палісад, а сама почала спостерігати... Прийшов присмерк. У вікні на другому поверсі вона бачила частину стелі, зелені фіранки, рожеві гвоздики в мензурці на підвіконні. Коли б не різок

висяжної шафи, дослідницьку можна було б мати за кімнату в житловому домі. Якщо цю дівчину пощастить заангажувати на сорбцію — діло буде. Селюки — роботящі... Олена Миколаївна подумала, що головне в науковій роботі — мати до кожного науковця важіль. Не буде цього останнього — не жди й результатів. А важілем може бути дисертація, квартира, розподіл премій по закінченню теми. Такий чинник, як науковий інтерес вона не визнавала, називала його "ідеальним чинником". Іноді, заперечуючи шефові, який ідеальний чинник ставив на перше місце, вона казала: "Хіба я проти наукового інтересу? Ні в якому разі. Без наукового інтересу не може бути вченого. Це і моя доктрина. А тільки він повинен бути конкретним і не виходити за межі господоговірної теми, виконавцем якої є даний науковець". А ще вона була переконана, що там де є мистецтво (надто народне), там дія отих важилів зводиться нанівець. Людину таку, як казав колись її покійний батько, "не перепреш".

Спостерігаючи за вікном і не помічаючи там ніякого руху, Олена Миколаївна захвилювалась.

— Здається, пєсику, я переоцінила значення моєї критики, — мовила вона. — Нас, здається, хочуть пошити в дурні. Ти питаєш, як це зробити? Дуже просто. Світло в дослідницькій залишити ввімкненим, а самій піти в кіно чи на репетицію. А потім, повертаючись додому, зайти й вимкнути. Це давній спосіб. Свого часу, дитя моє, і я цим грішила. Шеф, бачиш, мав погану звичку виходити о десятій вечора на прогулянку. Топчуть, топчуть, бувало, брук з покійною Лисаветою Артюхівною від нашого будинку і до кав'ярні "Пінгвін", про щось гомонять... А в кінотеатрах ідуть чудові фільми: пам'ятаю, показували тоді "Зелений фургон", "Червоні дияволята". Як тут бути? Не подумай тільки, що я це робила аби втертися до шефа в довіру — яв нього й так була на доброму рахунку. До того ж, гадаю, він ніколи не забував, хто йому допоміг свого часу очолити відділ... Просто не хотілося пасти задніх, бо багато аспірантів — моїх ровесників і, справді, сиділи в лабораторіях до десятої — одинадцятої ночі.— Олена Миколаївна, хоч і зверталася до собаки, насправді ж розмовляла сама з собою. А пес, слухаючи хазяйчине вуркотіння, вп'явся в неї відданими очима, схвально похитував тоненьким хвостом.

— Ходімо, голубчику, — сказала жінка. — Щоб вивести на чисту воду цю окомизилувачку-аматорку, треба мати певність, що її там зараз немає.

"А таки не дурно", — подумав Ярослав. Увечері до них у гуртожиток прийшов Павлюк і розповів, що їхня група відмовилася визнати те, що скоїлося на п'ятому горизонті, суфляром чи гірничим ударом. "Слово" Пантелеєва виявилось в тій суперечці вирішальним. Правда, і Бульбинський з компанією залишилися при своїй, так би мовити, думці.

Директор шахти розповідав, що після того, як вони покинули зал, Мильний кинувся слідом, щоб з канцелярії потелефонувати в міліцію, але його спинив Морєв.

— При чому тут міліція, — сказав він. — Якщо кудись і слід подзвонити, то це в психлікарню. Але цей гріх ми на душу не візьмемо. Чоловік він нещасний. Не кожен з нас витримав би те, що довелося пережити йому. А відтак і відхилення в психіці. Ми й

раніше за ним помічали... Сподіваюсь, комісія не надаватиме тому, що сталося такого вже великого значення...

— Інцидент вичерпано, — відказав Бульбинський. — Продовжуємо роботу.

— Ні, не вичерпано, — озвався Мильний. — Пантелєєв здійснює прогноз на шахтах. І оскільки це дуже відповідальна робота...

— Про це потім, — перебив його головуючий. Павлюк казав, що по тому вони сперечалися добру годину. Бульбинський і його команда виявляли чудеса крутіства аби відстояти свою методику. Та найцікавіше було те, що впродовж усього засідання на випещеній щоці Бульбинського шарів відбиток руки. Сам головуючий, напевне, про це не знав. Але все, про що б він не казав, у поєднанні з тією рожевою плямою сприймалося, як акторська гра, а засідання — як фарс. Навіть агресивність декого з представників гірничого нагляду при спостереженні того знаку поступилася місцем іронії. Тільки з делікатності вони не показували виду, що бачать усю краплєну колоду карт, якою грала команда Бульбинського, і що ті карти стали раптом просвічуватись.

Дихати морозним повітрям довелося недовго. З дверей автостанції вийшли обидва водії і неквапом направились до автобуса. За ними — дві бабусі з корзинами. Ярослав, спостерігаючи за тим, як терпляче очікували водії поки всядуться пасажери, завважив подумки, що міжміські автобуси водять розважливі спокійні люди. Він знову вмовстився поруч з Іваном Олексійовичем, який усе ще спав, і поринув у спогади. Але це вже були інші спогади, і вони супроводжувались мелодією "Червоних маків". Хоч ту пісню в пам'яті його виконували три співачки, та він чув голос тільки однієї.

Вона рішучою ходою попрямувала навскіс через дорогу до парадного входу, пес ледве встигав за нею. Прив'язавши його до каштана, зайшла в інститут.

Кивнувши вахтерові, Олена Миколаївна швидко подалася сходами на другий поверх, і пройшовши з півсотні метрів довгим коридором, спинилася перед дверима з номером 52. Впевнено, як і належить начальникові відділу, постукала і, не очікуючи на відповідь, шарпнула двері, які легко відчинилися. Вона потрапила майже в сімейну обстановку. Оката в білому халаті щось зважувала на вагах — досвідчене око зразу вловило в її зовнішності якусь вродистість, можливо, вродистості надавав чорний низ сукні у сполученні з накрохмаленим халатом і білим мереживним комірцем, — а біля витяжки сидів бородатий чоловік років тридцяти і розтирав у ступці вугілля. Його піджак висів на спинці стільця.

— Добрий вечір! — привіталася Олена Миколаївна, підозріливе розглядаючи чоловіка. — Оце помітила, що у вас світиться і вирішила заглянути. У справі, звісно... — поспішила запевнити, бо на обличчя Окатої набігла тінь іронії.— Я завтра збираюся до Василя Сергійовича в лікарню... Минулого разу він прохав принести вашу недавню статтю. Маєте відбитки?

— Маю, — Оката облишила зважувати і подалася до столу: висунула шухляду і дістала тоненький зшиток. — Ось. Вітайте Василя Сергійовича...

— Привітаю, привітаю... Зайшли б самі до нього. Після п'ятої їм дозволяють виходити у двір, — Олені Миколаївні так і пекло запитати, що то за один зі ступкою на

колінах, але поставити питання в лоб вона не зважилася, а на якусь делікатну форму, як, наприклад: <